Pučke knjige o glazbi

LISINSKI

1819 — 1919

Kuglieve pučke knjige. Br. 1

VATROSLAV LISINSKI

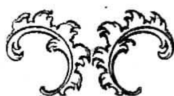
(1819 - 1854)

I

PRVE DVIJE HRVATSKE OPERE

NAPISAO

VJ. KLAIĆ

ZAGREB 1919.

TISAK I NAKLADA:
ST. KUGLI
KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE I KR. SVEUČILIŠTA U ZAGREBU.

VATROSLAV LISINSKI

Vatroslav Lisinski umro je, ne navršivši ni trideset i pet godina, u ono doba svoga vijeka, kad drugi radnici na umjetničkom polju najboljom muževnom snagom i posve ustaljenim, samosvojnim pravcem stvaraju najsavršenija djela svoja. A umro je duboko potišten i ljuto razočaran, ne mogavši dočekati, da mu se ispune tri poglavite želje njegove: da stvori svoju kuću uz ljubljenu zaručnicu svoju Hedvigu Ban, vrsnu pjevačicu, da u svoj dom smjesti staru majku svoju, te da vidi i čuje na pozornici glavno djelo svoje, veliku historičku operu »Porin«. I on se je poput srpskoga pjesnika Branka Radičevića mogao oprostiti sa svojim glazbenim djelima, svojom siročadi, bolnim usklikom: »U traljama otac vas ostavlja!« Ali ne djela, već otac sam u traljama!

Uza svu nedaću u kratkom vijeku svojemu bio je Lisinski ipak i srećan. Za života svoga imao je poput Akila vjernoga prijatelja, Alberta pl. Štrigu, bez kojega teško da bi ikad bio stvorio ono, što je zaista privrijedio; a po smrti svojoj našao je svoga Homera — hrvatskoga glazbenoga spisatelja Franju Žaverija Kuhača, — koji je gotovo ditirambskim hvalospjevom proslavio njega i djela njegova. Lisinski je i u tom pogledu bolje prošao od svojih nešto mladjih vršnjaka na glazbenom polju. Mihajlo Hajko (1820—1848), vrstan guslač i violoncelista i uz to kompozitor, a po sudu savremenika Vatroslava Vernaka »prvak pred Lisinskijem, koga bi on u svem natkrilio bio« ostao je gotovo nepoznat hrvatskomu svijetu; a Franjo Pokorni (1825—1859), izvrstan umjetnik na guslama i kompozitor, koji je napisao preko 120 većih i manjih glazbenih djela, a medju njima i glazbu za melodram »Jelva, ruska sirota«, prikazivan godinu dana prije prve hrvatske (ilirske) opere (1845), još nije našao životopisca, koji bi potanko prikazao njegov rad.

Lisinski, Hajko i Pokorni rodjeni su Zagrepčani. Sva tri osobito su zaslužni za razvitak glazbenoga, i to baš narodnoga glazbenoga života u Zagrebu i čitavoj Hrvatskoj u drugoj četvrti devetnaestoga stoljeća. I opet dokaz, da su svakomu duševnomu pokretu u Hrvata stajali na čelu baš — zagrebački sinovi. Izmedju rečene trojice je unatoč Vernakovoj izjavi Lisinski ipak najznamenitiji. On je ne samo rodom najstariji, nego i radom najplodniji. Hajko nije mogao mnogo stvarati kao glazbotvorac, jer je prerano umro; Pokorni je bio više praktični glazbenik i kao glazbotvorac, vješto upotrebljujući poznate već pučke i varoške melodije u svojim djelima; Lisinski nije uzamljivao ni kopirao narodne motive, već je tako duboko uronio u duh narodne muzike, da je vazda stvarao novo, a ipak onako, kao da je niklo iz narodne duše. K tomu je glazbotvorio prve dvije narodne opere.

Vatroslav Fuchs (poslije se prozvao Lisinski) rodio se je u Zagrebu 8. srpnja 1819. Godinu dana prije njegova rodjenja, naime 1818., izašla je u Zagrebu štampom — prigodom boravka cara i kralja Franje I. — prva hrvatska svjetovna popijevka s notama pod napisom »Pleszopiszen« i s tekstom: »Kolo, kolo naokolo«, koju je spjevao (a valjda i ukajdio) domorodni biskup Maksimilijan Vrhovac, a pjevali su je hrvatski plemići i plemkinje izvodeći pred kraljem i kraljicom hrvatsko pučko kolo.

Otac Vatroslava Lisinskoga zvao se je Andrija Fuchs, a bio je porijetlom Slovenac iz Kranjske, te se je bavio mesarskim obrtom, trgovinom stoke i gospodarstvom. Kuća njegova, u kojoj se Vatroslav rodio, stajala je u Ilici, nasuprot Mesničkoj ulici, te je zapremala čitavo zemljište, na kojem su sada kuće br. 33. i

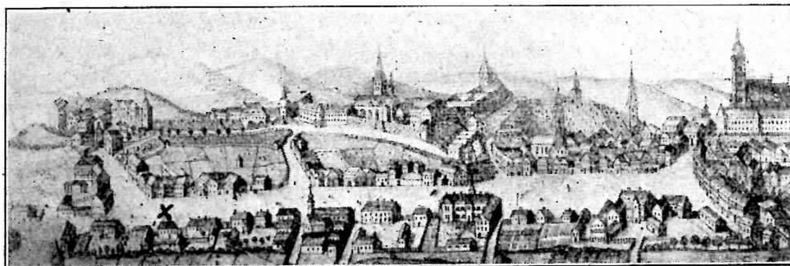
PLESZOPISZEN.

»Pleszopiszen« biskupa Maksim. Vrhovca od god. 1818.

35. Majka Vatroslavljeva Anka bila je kći zagrebačkoga trgovca i gradjanina Kovačića, prvi put udata za Varaždinca Pečnika, a drugi put za Andriju Fuchsa, koji je takodjer bio udovac, te mu je od prvoga braka ostao sin Josip. Osim Vatroslava rodila je Anka još i kćer Mariju, poslije udatu Weigelhofer. Još u najranijoj dobi zadesila je Vatroslava teška nesreća. Pao je sa škrinje i ozledio si lijevu nogu tako, da je malo ne od rane umro. Poslije je morao hodati na štakama, dok nije tako ojačao, da mu je dostajala jaka batina podpornjača. Ali hramao je sve do smrti svoje, pa je ta nevolja dobrano utjecala na sav dalji razvitak njegov.

Fuchs-Lisinski polazio je pučku školu i gimnaziju u Zagrebu. U gimnaziju došao je god. 1831., te je na koncu školske godine bio osmi odlikaš izmedju 72 učenika. Saučenici bili su mu uz ine potonji pjesnik hrvatski Ivan Trnski, biskup Franjo Gašparić, veliki župan Ivan Vardijan i inžinjer Adolfo Felbinger. Šesti i posljednji razred gimnazije svršio je god. 1837., te je bio petnaesti odlikaš. Tu mu je uz već spomenute sudrugove bio sudrugom Škender Fabković, poslije profesor preparandije u Zagrebu. Trnski, Fabković i Vardijan ostali su mu dobri prijatelji sve do njegove smrti, pače i preko groba.

Ne zna se, kad je Lisinski počeo učiti glazbu, a ni to, tko mu je bio prvi učitelj u muzici. Kuhač piše, da je stao učiti glazbu u trećem ili četvrtom razredu gimnazije, a prvi učitelj da mu je bio neki Rešl. Ali tome Rešlu nema inače traga u tadanjem Zagrebu. U Varaždinu je doduše oko god. 1839. živio neki Ivan Reyschil (* oko 1811, † 1877), rodom Čeh iz Pardubica, a dobar guslač i glasovirač. Reyschil je kao »kapelnik i učitelj glazbe« podučavao rečene god. 1839. djevojke u samostanu Uršulinka u Varaždinu; poslije se je preselio u Zagreb, gdje je ostao sve do smrti svoje. God. 1868. napisao je glazbu za prvu hrvatsku operetu »Mornari i djaci«, koju su 1. veljače rečene godine u kazalištu izvodili prigodom prijama gospodje Norvegove, ali poradi posve slaboga teksta nije se ta prva hrvatska opereta mogla održati, premda je kritika glazbu pohvalila. Nije nemoguće, da je Reyschil prije svoga boravka u Varaždinu neko vrijeme bio u Zagrebu, pa bi onda moguće bilo i to, da je on kao mladić od dvadest i četiri godine

Zagreb oko god. 1830.; kuća (X) u kojoj se je Lisinski rodio.

podučavao za osam godina mladjega Lisinskoga.

Udara u oči, da Lisinski nije polazio javnu glazbenu školu, koja je opstojala još od god. 1829., i kojoj je bio na čelu vrsni glazbenik Juraj Wisner von Morgenstern uz druge neke dobre učitelje. U tu glazbenu školu išli su brojni mladji i stariji vršnjaci Lisinskovi, kao Franjo Gašparić, Mihajlo Hajko, Eduard Fink, Antun Švarc, Ilija Sachs, Dragutin König, Adolf Felbinger, Konrad Vasić i još neki, koji su svi god. 1835. sudjelovali kao pjevači (sopranisti i altisti) prigodom velikoga rekvija za cara i kralja Franju I. Dok su ti drugovi bili već napredni pjevači i instrumentalisti, Lisinski je tek počeo da uči glazbu!

Čini se, da je glavni razlog, što se Lisinski nije upisao u javnu glazbenu školu, bio taj, što je on učio glasovir, a u tom se glazbalu nije podučavalo u rečenoj školi, nego samo pjevanje, guslanje i gudanje s nešto malo teorije. A da je Lisinski učio baš glasovir, bit će uzrok to, što su roditelji njegovi mislili, da pored slaboga zdravlja svoga ne će moći izučiti više škole, te su mu namijenili, da podje u preparandiju, pa da bude učiteljem i orguljašem. Zato je valjda i tako kasno započeo učenjem glazbe.

Bilo medjutim kako mu drago, Lisinski je dosta kasno (u 14. ili 15. godini) stao učiti glasovir, a prvi poznati učitelj njegov bio je Čeh Juraj Sojka (* 1803, † 3. siječnja 1878. u Zagrebu). Bio je Sojka glasovirač, orguljaš i guslač, a bavio se je donekle i kompozicijom. God. 1835. igrao je violu prigodom rekvija za cara i kralja Franje I., podjedno je bio izvršujućim članom glazbenoga zavoda i poslije orguljašem u crkvi sv. Katarine. Dne 24. travnja 1841. izdaje glazbeni zavod Jurju Sojki svjedočbu, kojom potvrdjuje, da je on dvanaest godina (dakle od god. 1829.) izvršujući član društva bez plaće, da kroz tri godine vrši službu orguljaša u crkvi sv. Katarine, pa da bi bio podoban za učitelja orguljanja i pjevanja u preparandiji. I zaista je Sojka slijedeće g. 1842. postao nakon Vjekoslava Lukinca učiteljem glazbe u preparandijalnom tečaju na glavnoj školi u Zagrebu, pa je tu službu vršio sve do god. 1863., kad je pošao u mirovinu. Da li je Juraj bio u rodu s Matejem Sojkom († 1718.), učenikom I. S. Bacha i znamenitim crkvenim glazbotvorcem (preko 300 djela), ne da se za sada ustanoviti. I Juraj Sojka je komponirao, medju inim valcer »Čeh, Leh i Meh«. Zanimljivo je, da je i prva glazbotvorina njegova učenika Lisinskoga napisana za riječi: »Iz Zagorja od prestara Čeha, Leha, Meha grada . . .«

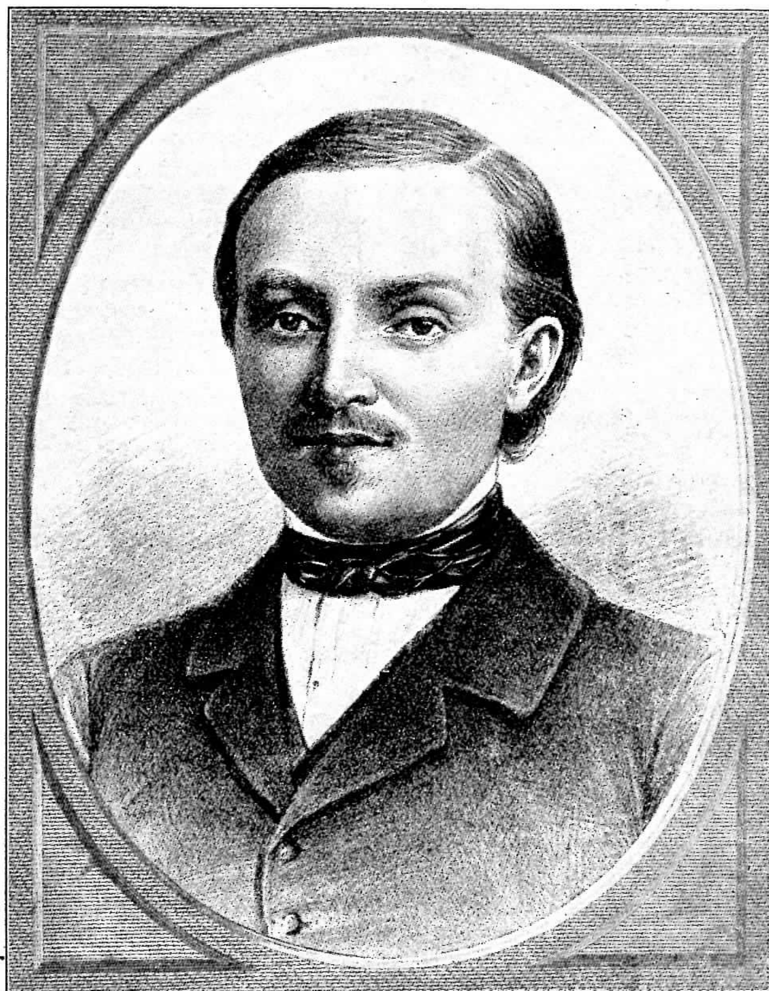
Pisac ove studije upoznao je god. 1864. lično starca Sojku, koji je tada bio već gotovo slijep. On se je po-

nosio, da je bio učitelj Lisinskov, pa se nije mogao dosta nahvaliti njega i njegovog talenta. A ja, petnaestgodišnji dječak, sve sam gutao riječi bogoduha starca, ali nijesam zabilježio ni slovca, jer nijesam slutio, da bi meni to ikad od koristi bilo. Ovako ne znam, niti kako je dugo Lisinski kod Sojke učio, niti što je baš potanko proučavao. A kako bi to poučno bilo!

U ono vrijeme, kad je Lisinski počeo da uči glazbu, nijesu glazbene prilike u Zagrebu bile baš nepovoljne. Od god. 1827. opstojalo je filharmoničko društvo (Gesellschaft der Musikfreunde), današnji hrvatski zemaljski glazbeni zavod, koji je, kako je već spomenuto, od god. 1829. uzdržavao zasebnu glazbenu školu. Društvom, koje je stajalo pod protektoratom zagrebačkih biskupa (Vrhovca i Alagovića), upravljali su kao predsjednici vrhovni distriktualni školski ravnatelji (grof Josip Sermage, grof Karlo Petar Sermage, Antun pl. Kukuljević), koji su uz lijep broj odbornika (profesora kr. akademije, kanonika, odvjetnika, liječnika i trgovaca) nastojali oko materijalnoga i umjetničkoga napretka povjerenoga im društva. Bilo je u odboru pretežno rodjenih Hrvata, ali i doseljenih Nijemaca, naročito viših i nižih časnika od generalkomande. Poslovni jezik bio je njemački, kao što je u opće tada u društvenom životu zagrebačkom gospodovao njemački jezik, baš kao latinski u upravi, sudu, školi i crkvi. K tomu su Magjari stali nametati svoj jezik, što je onda dalo povoda pokretu u prilog materinjem, hrvatskom (ilirskom) jeziku.

Filharmoničko društvo bijaše se za nekoliko mjeseci tako podiglo, da je već god. 1828. moglo izvoditi operu »D a m e b l a n c h e« od Boieldieua, koja je tad po čitavoj Evropi slavlje slavila, te sve do danas svoju cijenu održala. G. 1835., prigodom smrti cara i kralja Franje I., dala se je filharmonija 12. svibnja na izvodjenje glasovitoga rekvija (u c mollu) još glasovitijega Maria Luigi Cherubinija, ravnatelja konservatorija u Parisu. Sačuvao se je popis sudjelujućih pjevača i glazbenika, po kojemu doznajemo, da je tom prigodom ravnatelj orkestra Wisner okupio preko 102 izvršujuća člana (do 50 pjevača i pjevačica, ostali glazbenici u orkestru). Ali rekvij u stolnoj crkvi nije dirigirao sam Wisner, nego neki natporučnik Aleksandar pl. Kovačić, rodjak biskupa Alagovića i predstojnik tehničkoga odbora u filharmoniji. Suviše je filharmonija priredjivala koncerte, a za svakoga svoga umrloga člana pjevala je rekvij, pa su se tako redjale glazbene produkcije (svjetovne i crkvene) jedna za drugom.

Uz glazbeno društvo postajalo je tada u Zagrebu i s t a l n o k a z a l i š t e, dakako njemačko. U tom su se kazalištu izvodile i drame i opere. Od opera pjevanih tijekom godine 1835., spominju se izrijekom: 10. siječnja »L a g a z z a l a d r a« od Rossinija, 31. siječnja njemačka opera »D e r F r e i s c h ü t z« od C. M. Webera, 6. aprila »F r a D i a v o l o« od Aubera, prvih dana svibnja »Z a m p a« od Herolda, 22. svibnja »L a s t r a n i e r a« od Bellinija, nadalje opere »S n i j e g« od Aubera, »Z i d a r i b r a v a r« (Le maçon) od Aubera, 4. srpnja »M a r i j a i l i s k r o v i t a l j u b a v« od Herolda, i napokon 13. kolovoza glasovita tada opera »N o r m a« od Bellinija. Dakle devet različitih opera u jednoj godini! Neke je izvedbe kritika osobito pohvalila. Tako primjerice operu »D e r F r e i s c h ü t z«, koju je dirigirao kapelnik Z a h a r i j a Z e l l n e r, već kroz dvanaest godina koralista (orguljaš) prvostolne crkve i učitelj glazbe u Zagrebu. U travnju stigao je iz Požuna u Zagreb vrsni glazbenik (osobito glasovirač) D r a g u t i n p l. T u r a n y, rodom Osječanin, koji je s velikim uspjehom ravnao operom »Zampa«, pa i drugim operama poslije toga. Uz filharmoniju i kazalište bila je u Zagrebu redovito vojnička glazba (tada

Vatroslav Lisinski. (Po slici u kr. sveučilišnoj knjižnici.)

pukovnije Bentheim), zatim su opstojale dvije gradjanske garde (gornjogradska i kaptolska), svaka sa svojom zasebnom glazbom. U stolnoj crkvi sv. Stjepana, za koju bijaše biskup Alagović nedavno nabavio nove orgulje od graditelja orgulja Fogta u Pečuhu, bili su namješteni svjetovnjaci za koraliste, a na čelu bio im je kao ravnatelj kora domaći sin Josip Juratović, rodjeni Karlovčanin, a vrstan glazbenik i učitelj pjevanja u biskupskom sjemeništu. Bilo je napokon orguljaša i koralista tako u župnoj crkvi sv. Marka, kao i u crkvi sv. Katarine. Po svim ovim podatcima vidimo, da se je tada u Zagrebu, gradu od 15.000 stanovnika, glazba dobrano gojila, te da je šestnaestgodišnji Lisinski mogao čuti

dosta, a za ono vrijeme i dobre muzike.

No još nešto doimalo se Lisinskoga. Baš god. 1835. razmahao se u Zagrebu hrvatski (ilirski) pokret, naročito po tome, što su stale izlaziti prve hrvatske (ilirske) novine. Gaj i njegovi drugovi nastojali su, da u zagrebačkom društvu usade ne samo ljubav za narodnu riječ i govor, nego da svojim idejama prokrče put i pjevanom pjesmom hrvatskom, i u opće narodnom glazbom. Gaja podupirao je u tom samoborski vlastelin Ferdo Wiesner-Livadić (1798—1879.), najstariji hrvatski glazbotvorac ilirskoga doba. Wiesner-Livadić bijaše još u zimi g. 1833. stavio u note Gajevu budnicu: »Još Hrvatska nij' propala«, a poslije je ukajdio lijepu kiticu od 110 popjevaka, koje su spjevali hrvatsko-ilirski pjesnici. Gaju nije mogao odoljeti ni mladi tada kapelnik Turany, koji je »po domorodnom napućenju« uglazbio njegove pjesme: »Preobraženje« ili »Tužno pjeva vitez na planini«, zatim davorije »Doletiše ptice kukavice«, i onu »Hajda braćo, hajd junaci.« Napokon je Gaj umio predobiti i tadanjega kazališnoga ravnatelja, Čeha Josipa Schweigerta, koji je pobudom njegovom napisao dvije izvorne njemačke drame iz hrvatske prošlosti, jednu s napisom »Die Magdalenen-Grotte bei Ogulin«, a drugu s napisom »Das schwarze Kreuz auf Medvedgrad«. Kad se je 7. veljače 1835. glumio prvi komad, umio je Gaj udesiti, da je čitav zbor pjevao njegovu »Još Hrvatska nij' propala«; a kad je 22. listopada iste godine iznesena druga gluma, pjevali su njegovo »Preobraženje« i obje davorije. »Preobraženje« pjevao je operni basista Leser, a davorije čitavi zbor, sve uz pratnju kazališnoga orkestra.

Nema ni najmanje sumnje, da su te prve hrvatske pjesme, izvedene javno na pozornici, silno se dojmile i mladoga Lisinskoga. Jamačno se je on i dalje zanimao za nastojanje Gajevih Iliraca oko narodne glazbe, pa je ne samo naučio Gajeve i Livadićeve pjesme, nego i one potonjih pučkih improvizatora (naročito Rusana i Runjanina). To svjedoče njegove kajdanke, u kojima je vjerno pobilježio ne samo hrvatske pučke i varoške pjesme, nego i popijevke prvih ilirskih poletaraca.

God. 1837. bila je osudna po dalji život Lisinskoga. Netom što je svršio gimnaziju od šest razreda, umro mu je otac, ostavivši porodicu u nesredjenim materijalnim prilikama. Vatroslav htio poći u preparandiju, da što prije dodje do kruha. Ali plemeniti polubrat njegov Josip preuze brigu oko očeva posla, pa skloni njega, da nastavi svoje nauke. I tako je Lisinski proslijedio školovanje, najprije filozofiju (1837—1840), a onda pravo (1841. i 1842.) u tadanjoj kr. akademiji znanosti u Zagrebu. U filozofiji bili su mu učitelji Ivan Nepomuk Maenner, doktor medicine i matematičar, nadalje slovački i hrvatski rodoljub Stjepan Moyses za filozofiju, i Romuald Kvaternik za opću povjesnicu. Sva tri profesora bila su i prijatelji glazbe, te su obavljali počasne službe u glazbenom društvu. U pravnom fakultetu bili su mu opet profesori vrli rodoljubi Matija Smodek i Pavao Muhić

Mladež kr. akademije znanosti (filozofi i juristi) mnogo su tada utjecali u javni život, politički i kulturni. Većina je pristajala uz narodni ilirski pokret i njegove vodje; ali bilo je i privrženika magjaronske gospode, žestokih protivnika ilirskih rodoljuba. Kako je u akademiju nagrnulo mladeži iz čitavoga kraljevstva, stekao je Lisinski i brojnih novih znanaca i prijatelja. No najviše mu se je priljubio Križevčanin Alberto pl. Štriga (1821—1897), za dvije godine mladji, a drug njegov počevši od prvoga tečaja filozofije. Bio je Štriga pristao, pače lijep mladić, visoka uzrasta, bistra uma i nada sve žarkoga rodoljublja. K tomu je imao vrlo milozvučno bariton-grlo, pa

premda nije poznavao kajda, pjevao je po čuvenju ne samo pučke i varoške pjesme, nego i sve novije ilirske počevši od Gajevih »Glogavkinja« pa sve do najnovijih. K tomu je Štriga bio živahan agitator, koji je umio okupiti oko sebe znatan dio mladeži akademijske i gimnazijalne.

U isto vrijeme stvorilo se je u biskupskom sjemeništu u Zagrebu uz opstojeće već književno društvo »Kolo mladih rodoljuba« i glazbeno-pjevačko društvo s narodnom tendencijom i s imenom »Skladnoglasje«. Okupili su se u tom narodnom glazbenom društvu poglavito bivši pitomci glazbene škole filharmonijske, po imenu Eduard Fink (guslač i klarinetista), Mihajlo Hajko (guslač, violoncelista i kompozitor), Franjo Gašparić (guslač i pjevač), Dragutin Koenig (flautista); a uz njih našlo se na okupu i glazbenih mladića iz drugih krajeva, kao Ivan Jilk, Pavao Joža (guslač), Kamilo Škrabal (glasovirač) i još drugih. Ovo je »Narodno ilirsko skladnoglasja društvo« držalo 3. listopada 1839. svoju prvu skupštinu ili »spravišće«, u kojoj se je konstituiralo. Predsjednikom postao je Pavao Joža, ravnateljem orkestra Eduard Fink, a ravnateljem pjevanja opet Pavao Joža. Društvo je već prve godine svoga opstanka imalo 37 članova, a druge godine priredilo je 24. travnja 1841. u počast novomu biskupu Jurju Hauliku javnu produkciju, kojom se je prigodom okupilo u sjemeništu odlično društvo, a naročito vodje ilirskoga pokreta grof Janko Drašković i dr. Ljudevit Gaj. Čitavu produkciju rukovodio je ravnatelj kora Josip Juratović, koji je aranžovao i komade (dvije ouverture) za orkestar; suviše izvodio se je i njegov izvorni hrvatski dvopjev »Ustanimo braćo mila« za tenor (Adolf Mesarić) i bas (Pavao Belas). Pjevalo se je još Gajevo »Preobraženje« za bas-solo (Pavao Belas), zatim dvopjev s hrvatskim tekstom iz opere »Belisario«, arija za tenor od Procha takodjer s hrvatskim tekstom, a napokon istakli su se pojedinci solokomadima na guslama i glasoviru. Tako je Eduard Fink svirao na guslama »Varijacije vrhu domorodne ilirske teme« od svoga učitelja Antuna Kirschhofera, odličnoga virtuoza i profesora glazbene škole, koji je svojim guslanjem tako oduševio mladu grofinju Karolinu Sermage, da ga je zavoljela i poslije za nj se i udala.

Ferdo pl. Livadić.
(Po slici V. Bukovca.)

Djelovanje »Skladnoglasja« u sjemeništu doimalo se živo i Lisinskoga i Štrige. Štriga je naročito čitavu mladež akademije i gimnazije oduševljavao za narodno pjevanje, pa ju je jednoga dana 1840. iz akademijske zgrade izveo na južnu (danas Strossmayerovu) promenadu, gdje je s njom u zboru izvodio jednoglasno sve tada poznate ilirske popijevke. Savremeni Ivan Perkovac piše o tom ovako: »Oduševljenje bilo je ovom prilikom toliko, da je vas Zagreb bio kao uzbunjen; djaci su hodali pjevajući od ulice do ulice pod prozore odlične gospode. Ovako su za tinji čas nove ideje zanijele mladež i pobudile ostalo žiteljstvo na otpor proti nastojanju

Magjarâ; svatko je pjevao, svatko se hrabrio. Kolovodje hrvatske narodne stranke lako su radili uz ovaku pomoć. Srca su bila razgrijana; trebalo je tek posao dalje tjerati i piriti vatru užeženu.«

Štriga je suviše nastojao, da medju mladeži akademije i gimnazije stvori pjevačko i glazbeno društvo, ravno onome u sjemeništu. I tako se je iste god. 1840. rodilo prvo hrvatsko (ilirsko) pjevačko društvo medju svjetovnjacima, kojemu je bilo gojiti narodnu pjesmu po kajdama i izvoditi glazbene komade u malom orkestru. Štriga sam stao je učiti pjevanje po kajdama, a učitelji bili su mu Lisinski i onda koralista Zellner. Ravnateljem društva izabran bi Lisinski, koji je za pjevače udešavao zborove, a za orkestar razne komade, te je zbor i orkestar dirigirao. U orkestru sudjelovali su uz druge Makso Šmidt (frulaš) i Silvin Medunić (guslač); a medju pjevačima bili su uz Štrigu još Ljudevit Pichler, Kamilo Wiesner-Livadić, Ivan Zazanić, Makso Milošević, Dragutin Pajanović, Emilije Kuglmayer (Krugoljović), Adolfo Fellinger, Aleksandar Kavić, i napokon oduševljeni pjesnik ilirski S t a n k o V r a z, koji je svirao flautu i podjedno se bavio sabiranjem slovenskih pučkih pjesama i napjeva.

U tom se je nadala prigoda, da Lisinski izadje na glas i kao glazbotvorac. U svibnju 1841. pošao je dr. Ljudevit Gaj na put u Dalmaciju i Crnu Goru i radi širenja svojih ideja i radi sabiranja književnoga blaga (rukopisa). Putovanje njegovo bilo je gotovo slavlje. Dne 25. svibnja boravio je u Dubrovniku, gdje su ga dočekali kao kralja. Mjesec dana poslije javljalo se je iz Dubrovnika, da se je Gaj opet onamo svratio na povratku iz Crne Gore, pa da će za dvanaest dana po prilici stići u Zagreb. Oduševljeni privrženici njegovi spremali su mu svečan doček, a mladi pop Pavao Stoos ispjevao je za tu zgodu pjesmu prigodnicu, koja je započinjala stihovima:

»Iz Zagorja, od prastara
Čeha, Leha, Meha grada
Zv'jezdo!, kôm se l'jepa 'tvara
Svim Ilirskim vilam nada:
Sretno došla s puta Tvoga
Dalmatinskih od planina,
Gdje Ilira starih sloga
B'jaše slava svih Slovina«.

Štriga navalio je na Lisinskoga, koji bijaše stao učiti sazvučje u Jurja Wiesner-Morgensterna, da ishitri napjev za tu prigodnicu. Nakon nekog oklevanja odazvao se je Lisinski i sastavio napjev, po kojemu se danas pjeva Demetrova pjesma: »Prosto zrakom ptica leti«. Tim je napjevom stao u kolo hrvatskih (ilirskih) glazbotvoraca. Pjesma se je njegova proširila iz Zagreba po čitavoj zemlji, pa tako je ime Ignjata Fuchsa ili Vatroslava Lisinskoga izašlo na glas. Namah iza dolaska Gajeva, dne 31. srpnja slavio je Lisinski svoj imendan. Tom je prigodom izašla i njemu u slavu pjesma prigodnica s napisom: »Pjesan gospodinu Vatroslavu Lisinskomu (Fuksu), prava I. godine slušaču i prijatelju najmilijemu prigodom godovnoga dana 31./VII. 1841. u znak pobratimstva poklanja J o s i p S é r b a n i ć, bilježnik općine Kraljevac.« Pobratim slavi svoga druga ovim sonetom:

»Kad tihi mjesec za proljetne noći
S treptećim traci stanak moj okruži,
A spjevni slavulj sa vjetrići združi
Žubore svoje bližnjoj u samoći:

Nekaka težnja na me sa svom moći
Nasrne tada, srce mi rastuži,
Rastuži srce, i poziv mi pruži
U čarne luge da ustanem poći;

Al kada hitrim ti prstima strune
Prebirat sjedneš, i milenih vaja
U nje prelivat staneš ćuti pune:

Na sanje krilih sa tjelesnog sv'jeta
Dižeš me istog u krajeve raja. —
Ah živi živi sretan mnoga ljeta!«

Lisinski je od svoga pobratima primio prvi hvalospjev za svoje prebiranje na glasoviru, pa tako je stao u kolo slavljenih Iliraca!

Godine 1841/2 polazio je Lisinski drugi tečaj prava, te je svršivši ga sa svojim drugovima stupio 29. kolovoza 1842. u javnu službu kao besplatni jurat (zaprisegnuti bilježnik = iuratus notarius) banskoga stola. I te i slijedećih godina bavio se je pored svojih zvaničnih posala glazbom i glazbotvorenjem. Zaredali njegovi napjevi za pjesme ilirskih pjesnika, od kojih su neki, kao primjerice »Oj talasi, mili ajte« od I. Trnskoga, »Dusi, koji rod svoj ljube« od T. Blažeka, zatim muški četverospjevi »Putnik stranim hoda putem«, »Tam gdje stoji gradić bijeli« i »Predivo je prela« uza sve manjke svoje prodrli u naš svijet i ostali u cijeni sve do današnjeg dana. Sastavljao je takodjer veće i manje plesne komade za glasovir i orkestar, a od svih imadu stanovitu vrijednost njegovo prvo »Slavonsko kolo« u sedam likova, i »Hrvatsko kolo« u šest likova ili figura. On je u opće prvi pisao glazbu za figurirano narodno kolo. Suviše je za muški zbor harmonizovao neke davorije glazbenoga improvizatora Ferde Rusana (»Brod nek ćuti udarca«, »Nosim zdravu mišicu«, i »Složno, složno braćo mila«).

Baš onih godina spominjao se je mnogo po svijetu i u našim zemljama ruski kompozitor M i h a j l o I v a n o v i ć G l i n k a (1804—1857). On bijaše napisao već dvije opere: »Život za cara« (1836) i »Ruslan i Ljudmila« (1842), koje su se smatrale p r v i m p r a v o narodnim operama ruskim, te se je o njima i kod nas mnogo pisalo i govorilo. Vatreni i pothvatni Ilirci smislili su smjesta, da i Hrvati moraju imati svoju narodnu operu. Napisat će je Lisinski, a za sve drugo pobrinut će se neumorni Štriga. Ali opera mora biti, pa bilo što mu drago.

Prve pripreme za pisanje opere potječu još iz god. 1843., one iste godine, kad je vlada ilirsko ime zabranila. Štriga našao je pisca libreta, svoga prijatelja J a n k a C a r a, koji je sastavio riječi za operu »L j u b a v i z l o b a« u dva čina. Već 12. ožujka 1844. pjevao je pjevač Frasinelli u kazalištu jedan odlomak te opere, a 25. srpnja iste godine grlati Štriga opet drugi odlomak. Osobito Štrigina arija dojmila se je tako, da su ga razdragani slušatelji sedamnaest puta izazvali. No vrhunac oduševljenja postigao se je, kad je na koncertu od 8./IX. 1844. 2 napjeva iz radjajuće se opere izvodila mlada gospodja S i d o n i j a R u b i d o, rodjena grofinja E r d ö d y, koja je već prijašnjih godina kao djevojka sudjelovala na ilirskim koncertima i zabavama. Recenzent toga koncerta u Gajevoj »Danici« pisao je tom prigodom: »Oj da bi se htjela prevrijedna ova domorodka zauzeti za predstavljanje ove opere i sudjelovati, tad bi se za cijelo još ove zime predstavljala. Zahvalni domorodci kovali bi onda njezino ime i njezino rodoljublje u zvijezde.«

Sidonija Rubido, rodj. grofinja Erdödy. (Po fotografiji.)

Ali nije bilo do grofice Sidonije, da gotova opera izadje na svijet. Sred najrevnijega rada oko prvoga čina uvjeri se Lisinski, da tekst opere ne valja, jer se ne bi mogla prikazivati. Zabaci stoga sve, što bijaše dosad

napisao, a Štriga zamoli dra. **Dimitriju Demetra**, da čitav libreto preradi. Lisinski se prihvati ponovo posla, i već na koncertu 21. veljače 1845. pjevali su odlomke preradjene opere, kojom se je prigodom uz groficu Sidoniju i Štrigu istaknuo mladi tenorista Franjo Stazić (Stöger), poslije pjevač svjetskoga glasa. Štriga je u to okupio i druge solopjevače za manje partije (Kamila pl. Wiesnera-Livadića, Ljudevita pl. Pichlera i Franju pl. Wisnera Morgensterna), a uz to sabrao krasnu kitu pjevača i pjevačica iz svih slojeva rodoljubnih Iliraca, pa se već spremalo, da se čitavi prvi čin u kazalištu izvede. Medjutim je svanuo kobni dan 29. srpnja 1845., koji je Ilire i sav patriotični Zagreb u crno zavio, kojom je prigodom i tenorista Stazić dopanuo rane na nozi, tako te je dulje vrijeme morao nogu liječiti. Izvodjenje prvoga čina opere tim bi odgodjeno: no zato je Lisinski do konca godine dovršio drugi čin, pa se je moglo sada misliti na to, da se naredne godine 1846. izvede čitava opera.

Nakon brojnih skupnih pokusa, kod kojih su vršile nadzor grofice Drašković i Oršić, bila je opera tako izvježbana, da se je mogla javno prikazivati. Bilo je to redom pet puta, naime 28., 29. i 31. ožujka, pa 2. i 4. travnja. Uspjeh bio je ogroman, tako da su i protivnici Iliraca priznavali vrsnoću djela i izvadjanja. U Gajevoj »Danici«« izašla je zanosna ocjena tih predstava, jamačno od Stanka Vraza, koji je i sam u zboru sudjelovao. Vrijedno je, da se čitava ocjena preštampa:

»Prva izvorna ilirska opera: Ljubav i zloba, od Vatroslava Lisinskoga, 28. ožujka t. g. po jednom družtvu odličnih prijatelja i prijateljica narodne umjetnosti u zagrebačkom gradskom kazalištu prvi put predstavljena.

Ne ima ugodnijega i veličanstvenijega prizora na svijetu, nego što je duhovno razviće jednoga naroda. Takov pogled pruža od nekog vremena Hrvatska. Junakinja ova, umorna od preljute borbe, trajuće više stoljeća proti golemomu neprijatelju kršćanstva, zaspa napokon s krvavim mačem u ruci. Dubok bijaše san, u kojem počivaše, jedva dizahu joj se jošte junačke grudi, nekoč bedemi Evrope. Mnogi klikovahu jurve od veselja, misleći, da se nikada više probuditi ne će, da je za uvijek svršila. Tada zaori glasna trublja duha vijeka našega, vijeka narodnosti, i eto na začudjenje susjednih naroda stanu se gibati i njezini udi. Hiljadu očiju bijaše na nju uprto i hiljadu ustna skrivljaše se jurve na porugu, kako će nespretna i divlja ratnica stupiti medju okretne i pitome svoje sestre i susjede. Probudjena baci naokolo svoj pogled i začudi se nad novim svijetom, koji ju okružavaše, nad svijetom neizmjernih dražesti, stvorova izobraženosti. Posvud izmjeniše oružje knjige, bedeme hrami umjetnosti i znanosti, oskudne kućice i tamne kule urešeni stani i velelijepi gradovi, bojno polje cvatuće livade i perivoji, strme ceste, ravni drumi i željeznice, bojnu trublju umiljata svirala i uzhićujuća lira. Prene se zatočnica i metnuvši u tok ubojiti mač, kojim nekad toliku slavu steče, ali koji joj se sada učini nekorisno orudje i oduševljenim glasom zazove si djecu. Krepki joj porod tronut slatkim zvukom majčine riječi nagrnu sa svih strana, da čuje, što mu zahtijeva poštovana tolikim brazgotinama pokrita roditeljica. Oko joj ne sijevaše više porazivom vatrom od boja, nego svetijaše se nekim ljepšim žarom, koji ju sasvim preobrazivaše. Jednom rukom kazaše na gole podrtinama napunjene stijene svoje, drugom na lovorike svojih susjeda. Djeca ju razumješe, s lica joj želju pročitaše i nasrnuše na trudno djelo duhovnoga izobrazivanja onom istom vatrom, kojom su nekada njihovi praoci na poziv iste matere nasrtali u smrtni boj. Ova sveta vatra, koja često učini, da šaka junaka pobjedu održi nad deset puta većim brojem neprijatelja, kojoj ništa nemoguće nije, ova sveta vatra i sada čudesa proizvede. Zdravi mozak, krepko srce poda nam blaga narav, a uzhit, koji nepokvarene narode dvostruko oduševljuje, nadoknadi pomanjkanje dubokih nauka. Tako nasta na udivljenje izobraženoga svijeta naše novo knjiženstvo, koje ako i nije mnogobrojno i nesravnjivo, krepko je, istinito, puno smjeloga uzleta i teženja k pravoj svrsi.

Naši spisatelji ne trude se za svoje

Alberto Ognjan pl. Štriga. (Po fotografiji.)

Dr. Dimitrija Demeter. (Po slici V. Bukovca.)

vlastito proslavljenje i za svoju kesu, kao u zapadnoj Europi, koja si je već odavna slavu utemeljila, nego za diku i uzvišenje svoje po nesakrivljenim okolnostima zaostavše domovine. O koliko je ta svrha veličanstvenija! Koga ona da ne upali, koga da ne okrepi? To teženje poglavito učini, da i inostranci prisiljeni bijahu djela naših boljih književnika odobriti; to teženje mora zasluženi lovor pružiti i našoj višoj muzici i umjetnosti pjevanja, koja se sada prvi put po izvornoj operi: »Ljubav i zloba« od našega vrijednoga mladjahnoga domorodca Vatroslava Lisinskoga na pozorište uvede. Mi smo već prije imali priliku neka manja muzikalna sačinjenja toga duha punoga i svetom vatrom prema domovini plamtećega mladića čuti i njihovom neobičnom milinom nasladjivati se; ali nikada ni pomislili nismo, da bi on pri svoj svojoj vještini kadar bio izvesti tako izvrsno muzikalno djelo, kao što je rečena opera po sudu svih u Zagrebu nalazećih se domaćih i inostranih znalaca muzike i umjetnosti. Koji iole zna, što će reći opera, koliko je treba, za sačiniti ju, prirodjenoga uobraženja, poetičkoga duha, bogatstva melodija, umjetničkoga ushita, muzikalne vještine, teatralnoga iskustva i dramatičkoga zvanja: taj se ne će čuditi, da smo se gotovo upropastili, kada smo začuli, da si je vrijedni taj mladić preduzeo sastaviti cijelu operu, premda smo njegov neobični dar u ovoj struci umjetnosti uvijek visoko cijenili.

Medju spjevom i operom ista je razlika, kao medju liričkom kakovom pjesmicom i dramom, a tko ne zna, koji je iole u estetiku povirio, da je drama cvijet svega pjesničtva i onda stopram počela cvasti, kada su se sve njegove nebrojene struke već u najljepšem cvijetu razvile bile. Tko ne zna, da su se često najglasovitiji skladaoci pjesama, usudivši se na široko polje opere stupiti, prikorom pokrili. U najnovije vrijeme imali smo u Beču priliku to opaziti kod jednoga od najglasovitijih sadanjih njemačkih skladalaca pjesama gospodina Procha, komu je sastavljenje opere tako zlo za rukom pošlo, da već kod drugoga predstavljanja kazalište sasvim prazno bijaše, i svi znaoci muzike, premda njegovi prijatelji, stadoše ga svjetovati, da se za uvijek sličnog posla okani. Nije bio dakle prazan i odlišan strah, koji nam je srce napunio, kad je do nas rečena inače vesela vijest doprla. Da je stvar zlo za rukom pošla, koliko bi to štete našoj domorodnoj stvari prinijelo bilo! Naša vila sviračica i pjevačica izgubila bi srce na više godina, da pred svijet stupi; veliki troškovi, koji su s predstavljanjem takovoga djela skopčani, bili bi banbadava izbačeni, kojima bi se bilo mnogo koristna za domovinu pribaviti moglo; trud tolikih domorodaca i domorodkinja, žrtvovavših se predstavljanju toga djela, bio bi

zahman; naši protivnici bi nam se smijali i pretjerane vijesti po novinam svih jezika o zlom uspjehu našega poduzeća rasprostirali, a mi, kao što smo ljubitelji istine, ne bi ni oprovrći mogli ta klevetanja. To bi bila jedna duboka boleća rana, koju bi si bili sami zadali! Inače se dogodi. I to pokušenje kao tolika druga, sjajnim uspjehom podje nam za rukom, i mi se opet za korak približismo k izobraženim narodima!

Već ouvertura pobudi svojim milim narodnim melodijama i uprav majstorskom harmonijom pozornost prevelikim brojem sakupljene općine. Ouvertura nije ništa drugo, nego pokraćeni muzikalni sadržaj cijeloga djela; u njoj moraju svi glavni momenti opere u kratkom navedeni i skladno skopčani biti. Ona nam mora podati površan pojam od onoga, što ćemo čuti, i tako nas k boljemu porazumljenju cijeloga djela pripraviti. Ovu svrhu sasvim dokučio je gospodin Lisinski. U njoj čujemo tužeće zvuke, kao da golubi guču, prekinute krikom jastreba, koji njih razdijeliti i uništiti namjerava, čujemo bjesniti nemilu bitku, čujemo zloradno klicati, čujemo jaukati i bezufati; čini nam se kao da vidimo, kako se vedro nebo oblači, bura diže, gromovi ore; zatim opet kao da sunce prodire i zahvalna srca svoga stvoritelja hvale! Sve se to jedno u drugo čudnovato prelijeva i izraženo je tako zanimivim glasovima, da uho očarano ostaje. Sada slijedi uvod, jedan od najliepših brojeva cijele opere. Ja ga osobito zato tako izvisujem, budući da mi se sasvim slavjanski vidi. To su sasvim novi glasovi, pa ipak poznati, kao da ih je čovjek od djetinjstva čuo. To je najbolji znak, da je skladatelj dokučio duh naše narodnosti. Slava mu! Isto tako izvrstan je zbor žetelaca i žetelica u prvom činu.. Glas za glasom slavjanski, seoski, pa ipak sve umjetno, strogo po pravilima kontrapunkta izradjeno. U opće svi su zborovi skladaocu prekrasno za rukom pošli: osobitu pozornost zaslužuju zbori hajduka u drugom činu, koji su sasvim karakteristički i od neodolijvoga utiska. Veoma u srce dira takodjer svršetni zbor, molitvu oslobodjenika poslije smrtne pogibelji izražujući, kojemu i najstroži kritik pravom ništa predbaciti ne može, nego da je nešto previsoko stavljen i iz tog uzroka teško se točno i čisto izvesti dade. U prkos svih tih poteškoća bio je od gg. izvodivših ga (osobito drugi put) veoma lijepo ispjevan i učini duboki utisak na slušaoce. Zbor seljaka i seljanka u prvom činu dopao se je prilikom drugoga, trećega i četvrtoga predstavljanja neizrečeno; pljeskanju i klikovanju ne bijaše ni konca ni kraja; uslijed toga bijahu vrijedni njegovi izvoditelji i prekrasne izvoditeljice tako dobri, da ga još po drugi put na opće ushićenje ispjevaju. Hvala im, iskrena hvala u ime svih domorodaca na tolikoj udvornosti, kao takodjer u opće na njihovom neumornom trudu, koji su si dali, da prvo naše muzikalno djelo vrijedno u svijet uvedu, i koji najbolje dokazuje, koliku ljubav prema domovini goje!

Skoro svi napjevi glavnih osoba od velike su muzikalne ljepote i cijene, a mnogi su slušaoce do ushićenja raspalili. Medju ovimi bili su slijedeći: Dvopjev u prvom činu medju I. tenorom i baritonom, šesteropjev i svršetak prvoga čina, napjev pjevačice u drugom činu, odmah slijedeći dvopjev medju pjevačicom i baritonom, osvetni napjev tenora i peteropjev u drugom činu. Osobiti dokaz umjetničke vrijednosti toga muzikalnoga djela sastoji u tom, da se svaki slijedeći večer više dopada i da su treći i četvrti večer općinstvu mnogi napjevi sasvim omiljeli, koje kod prvoga predstavljanja jedva opazi. To biva kod svih muzika, koje su dublje i strožije pisane, jer samo površne stvari mogu se u prvi mah razumjeti; no neka nitko zato ne misli, da je to djelo možebiti samo za učene skladoznance proračunano, i da ne ima one slasti u sebi, koja i onoga očaruje, koji ne pozna otajstvenost umjetnosti; ne, svaki slijednji, koji ima samo ćuti za estetičku ljepotu, naći će u toj operi mnoge stvari, koje će ga za cijelo razveseliti, da, razblažiti. Kao što je klima naše zemlje nešto posrednjega medju talijanskom i njemačkom, isto tako je i u ovom djelu talijanska slast i vatra s njemačkom silom i učenošću, no na slavjanski način žajedno slivena.

Instrumentacija je učena, po najboljih njemačkih primjerih izradjena, karakteristička, puna sile, jednom riječju majstorska, — no ona nije djelo našega mladjanoga skladaoca, nego gospodina Gjurgja Wiesnera od Morgensterna, bez dvojbe jednoga od prvih kontrapunktista našega vremena, koji, da si nije naš maleni Zagreb za prebivalište i drugu domovinu odabrao, nego se je u svojoj mladosti u koji drugi glavni grad naselio, sjao bi za cijelo medju prvim glasovitostima našega vijeka; no hvala budi providnosti, da mu je naš Zagreb tako omilio; njegovom primjeru i nastojanju osobito zahvaliti imamo to malo bolje ćuti za pravu muziku, koja se još u Zagrebu nalazi. Po njegovom podučanju i savjetu izobrazio se je mnogi umjetnosti posvetivši se

mladić i na pravi put stupio. Gospodin Lisinski nije mogo bolje veliko poštovanje, koje prema tomu izvanrednomu učitelju muzike goji, i svoju čednost kao mladi umjetnik svijetu očitovati, nego što je svoju prekrasnu muzikalnu tvorbu, koju on samo za fortepiano stavi, tomu majstoru na cijeli orkestar prevesti dao. To uzvisuje toga talenta punoga mladića dvostruko u našim očima, a pripravnost, kojom je rečeni visoko štovani starac taj teški posao na se uzeo, i ljubav, kojom ga je izveo, ne mogu se dosta nahvaliti. Slava, vječna slava budi obadvojici! Ushićeno općinstvo svaki ih je večer općim klicanjem i pljeskanjem na pozorište pozvalo, da prime iskrenu hvalu za slast, koju su mu svojim talentom i trudom pripravili. Lisinski bijaše izvan toga prilikom trećega predstavljenja pod općim klicanjem po visokoštovanoj domorodkinji gospoji Sidoniji Rubido, rodjenoj grofici Erdödy, na pozorištu lovorikom ovjenčan. Da Bog dao, podbolo ga ovo izvanredno i preveliko proslavljenje k novoj radinosti, da nam njegov genius na skoro opet slični umotvor proizvede!

Isto udivljenje, koje je Lisinskovo veleumno djelo prouzročilo, pobudi i predstavljanje. To je bilo tako što se pjevanja, kao kretanja tiče, na toliko točno ugladjeno, okretno i pravom umjetničkom vatrom oduševljeno, da bi reko, da je od izkusnih umjetnika, koji vas svoj život kazalištu posvetiše, izvedeno: dà današnji dan malo ima pjevačkih društava i na većim kazalištima, nego što je zagrebačko, koja bi bila u stališu tako tešku operu tolikom vještinom i tako sretnim uspjehom predstaviti. Nad svima sjaše u tom obziru ponos našeg roda, veleumna domorotkinja, visokorodjena gospoja Sidonija Rubido rodj. grofica Erdödy, koja osobito tom prigodom jasno pokaza, da je vrijedna unuka one slavne i sjajne hrvatske obitelji, kojoj nikakva žrtva za domovinu prevelika ne bijaše. Bez njezinoga sudjelovanja ne bi se rečeno djelo podnipošto bilo predstaviti moglo, i eto veledušna gospoja odvaži se, metnuvši na stran svekolike obzire, podvrći se tolikom trudu i naporu, samo da se ne prepriječi domorodno to poduzeće. Gdje da uzmognemo riječi za izraziti joj našu hvalu na tolikoj žrtvi? U spomenicima naše umjetnosti svijetiti će se vjekovito u nepotamnjenoj sjajnosti njezino ime, kao što se svijete imena njezinih neumrlih praotaca u dogodovštini našega naroda! Tronuti tolikim izvanrednim domorodstvom zanijemismo od udivljenja jurve, a koliko bi imali jošte reći o umjetničkom zaista izvedenju njezine preteške zadaće! Samo neobičnoj visini i krepkosti njezinoga jasnoga i slatkozvučnoga, rijetkom umjetnošću izobraženoga glasa moguće je ove tolikom vještinom zapletene, uvijek na izvanrednoj visini treptece napjeve, kakovi se malo u kojoj operi nalaze, takovim uspjehom izvesti. Kakova plemenita vatra, kakovo duboko čuvstvo prelijevaše se kroz te čarobne glasove! Kolikim dostojanstvom i oduševljenjem kretaše se ova dražesna i velelijepa slika, uzor hrvatske krasote i miline! U znak pohvale i zahvalnosti daždjahu proslavljenoj umjetnici i domorotki iz najotmenijih loža nebrojeno cvijeće i vijenci na susret, — no ljepše jošte cvijeće cvate joj u ushićenim srcima svih domorodaca, — cvijeće vječne uspomene!

Poslije nje zaslužuje da bude s pohvalom i iskrenom zahvalnošću napomenjen blagorodni gospodin Alberto Striga, jedan od najvatrenijih naših mladih domorodaca, koji plamti uprav svetom vatrom prema domorodnoj umjetnosti, koja njegovoj neumornoj gorljivosti već toliko slavodobića zahvaliti ima. Njegov bariton jest osobito u višim zvucima od neobične jakosti i ljupkosti, a on ga umije mnogom vještinom upotrebljavati. Intonacija mu je za čudo čista, a izgovor tako razgovijetan, da možeš razumjeti svaku slijednju slovku, koju pjeva; dvije zaisto hvale vrijedne vlastitosti pjevanja, koje često i glasovitim pjevačima manjkaju. Njegova plemenita kretanja poduprta vitkim junačkim stasom i zanimivim upravo jugoslavenskim obličjem učiniše tim veći utisak na općinstvo, čim mu je pjevanje dubokim čuvstvom oduševljeno bilo; no ne samo radi njegovoga umjetnoga i umilnoga pjevanja zaslužuje taj vrijedni domorodac opću hvalu i zahvalnost, nego osobito i zato, što jedino njegovom neumornom nastojanju zahvaliti imamo, što nam jedared u dio pade slast čuti domorodnu operu. On je tako rekuć uprav isprosjačio društvo pjevača i tekst opere, a skladaoca prošnjama i nagovorima podžigao, da ne klone u svojem teškom poduzeću. On ni troškova ni muke štedio nije, da svomu rodu, prema komu tolikom žestinom plamti, jedared i to neobično veselje pripravi. Bila mu dvostruka slava! Ushit, kojim su ga slušaoci na kazalištu primili i kroz cijelo predstavljanje pratili, bio je podpuno zaslužen.

Gospodin Stazić pjevao je prvoga tenora neobičnom, slušaoce ushićujućom vatrom, i jasnim, što se kreposti, friškoće i visine tiče, zaisto rijetkim glasom i kretao se je kao iskusni predstavljalac. Malo će se naći tenora i u

glavnim gradovima, koji bi bili kadri tolikim uspjehom ovu tešku zadaću izvesti. Za podati ponjaće o visini ovoga cvatućeg neobičnog tenornoga glasa onim, koji muziku razumiju, navodim, da je u svojoj osvetnoj ariji u drugom činu visoki c i s iz punih prsa najvećom silom i lakoćom izrinuo, što se u sadašnje doba, gdje tako malo dobrih tenora na svijetu ima, upravo medju muzikalna čudesa brojiti može. I on je bio uznešenim pljeskanjem i usklikom za svoje prekrasno pjevanje od strane općinstva naknadjen. Prigodom trećega predstavljanja padnu njemu i gospodinu Štrigi, kada su bojni dvopjev u prvom činu zajedno pjevali, dva vijenca iz jedne lože pred noge, na što cijelo općinstvo u opće klicanje udari, čim je htielo pokazati, da obadva zaslužuju kao umjetnici ovjenčani biti.

Gospodin Livadić (duboki bas) ima takodjer krepak i zvučan glas i pjeva uredno i lijepim čuvstvom. Njegov napjev u prvom činu bio je takodjer općom pohvalom primljen. Osobito krepko sudjelovao je u ukupnim komadima. U drugom činu povukao je na se pozornost i kao predstavljač. Hvala mu na trudu i pomnji, kojom je svoju zadaću izveo. Gosp. Pihler (drugi tenor) i gosp. Franjo Wiesner (drugi bariton) izveli su takodjer što se pjevanja kao predstavljanja tiče, svoje dosta teške zadaće na opću zadovoljnost i bili su usklikom i pleskanjem za svoj nemali trud naknadjeni. Hvala i njima od strane domorodaca.

Najstariji pohadjaoci zagrebačkoga teatra ne mogu se sjetiti, da su na njemu ikada dramatičko kakovo sačinjenje tolikom sjajnošću i tolikim ukusom u obziru pozorišnjega urešenja, razredjenja i odijela predstavljajućih osoba prikazano vidili, kao što je bila na kazalište stavljena naša prva izvorna ilirska opera; mi pako, koji smo imali priliku više tako njemačkih kao talijanskih teatra od prvoga reda viditi, moramo iskreno ispovjediti, da smo rijetko kad i na njih što sjajnijega opazili. Odmah, kako se zastor dignu, zaori sva kuća općim pljeskanjem; tako ugodno djelovao je prekrasni prizor, koji se množini ukaza. Predstavljaše ljetnu dvoranu, podbočenu na veleliepim doričkim stupovima, koji zauzimahu mjesto stražnje gledaocem okrenute strane dvorane; kroz njihove otvorene i prostrane medjuprostore pako viditi je bilo velelijepo pravim narančama i isto takovim cvijećem nakićenu bašču. U dnu kazališta dizaše se brdo, uz koje se protezaše općinska staza. Unutrnje od dvorane bijaše dragocjenim pokućtvom, šarenim prekrasnim cvijećem, golemim pozlaćenim svijećnjacima i ogledalima urešeno. Množina tako na svijećnjacima kao na velelijepnom starinskom staklenom lusteru gorećih svijeća; kojih plameni odsivom od zrcalâ još umnoženi bijahu, učini na gledaoce uprav čarobni utisak. Požar grada Velimirova u drugom činu zaslužuje takodjer, da bude pohvalom napomenjen, i ako je pozorište prvoga čina svojom sjajnošću i velelijepnošću ugodno zateklo gledaoce, tako ih je morao nemili pogled rečenoga prizora u drugom činu svojim neobičnim užasom zanijeti.

Odijelo je bilo po slikama narodne nošnje točno načinjeno, velelijepno, sjajno. Svaki, koji je imao priliku viditi dalmatinske poluistočne nošnje, može si misliti kakov su utisak učiniti morale umjetno poljepšane i iz finog sukna priredjene. Živahne boje ovih šareno urešenih oprava, koje tako dobro liče ljudstvu i nespretno prikrojene i izlizane, kako ih često nosi prosti siromaštvom obtršeni narod u onim pokrajinama, moraju pri svijeći svakoga ushititi u oplemenjenoj slici, kako što smo ih na našem kazalištu vidili. Prava milina i krasota bila je motriti mnogocijenjenu našu prvu pjevačicu u svojem narodnom bogato izvezenom odijelu od svile i kadife, kojoj crvena kapica i pojas pravim dragim kamenjem i biserom urešen i u vrijednosti od više hiljada forinti bijaše. Oprave glavnih muških osoba, ako i nisu tako dragocjene bile, ipak bijahu svekolike uresne, prekrasne, majstorski skrojene, kao da su na tijelu slivene i dirahu u oko gledaoca neobičnom milinom. Tako ove kao i ostale haljine muškoga zbora iznadjene i sačinjene su gosp. C. Miloševićem, gradjanskim krojačem u Zagrebu, i svim pravom stekoše potpunu pohvalu gledalaca. Ovaj vrijedni zanatlija zaslužuje uslijed toga, da bude preporučen svoj rodoljubivoj gospodi, koja si žele pribaviti ukusnu narodnu odjeću. Ako je već pogled žetelačkog odijela na se povukao pozornost gledalaca, tako gotovo ushitiše ih odore vojnika i hajduka, od kojih prvi nosijahu dugačke šerežanske crvene kape, ječerme iste boje sa svijetlim dugmetima, kojima su sasvim posijane bile, uske gajtanom urešene hlače stranom bijele, stranom pako modre boje, bogato urešene mestve ili kopice, fino spletene crvene opanke i surine od ugašene boje, srebrnim vrpcama urešene; posljednji pak malene crvene kape, toke i crvene kabanice; u ostaloj odjeći slagahu se s vojnicima tom jedinom razlikom, da su se bez surina u širokim košuljnim rukavima ukazali. Oružje, koje nosijahu oba ta zbora, a osobito glavne osobe

stranom za dragocjenim pojasima utaknuto, stranom pako opasano, bilo je većim dijelom sjajno, prekrasno i od velike cijene. Svaki si predstaviti može, koji iole fantazije ima, kako je odlikovala opisana slikovna odjeća krepke slike naših čilih mladića. Ako su već gledaoca ushitile ove junačkim prilikama sasvim odgovararajuće haljine, tako ga je gotovo očarala bogatija jošte i umiljatija u oko dirajuća nošnja ženskih zborova. Samo onaj, koji pozna vitki vilinski stas i oble umiljate slike naših zagrebačkih ljepotica, može si predstaviti, kako ih čarobno odijevahu nabrane, stranom bijele, stranom pako svijetlo-modre seoske suknje i crveni, busom cvatućega cvijeća nakićeni prsluci, koji virahu ispod kratkih tijesnih tamnomodrih korzeta od kadife, koji bijahu zlatnim pervazima prošiveni i urešeni; osobitu dražest pako davahu njihovim milim punim licima crvene krzne

Sidonija Rubido rodj. grofica Erdödy. (Po sl. V. Bukovca.)

Franjo Stöger-Stazić. (Po fotografiji.)

kapice. Na koliko je ta nošnja ukusnija od sakatih proizvoda pariških i bečkih krojača, koje današnji dan u prkos zdravomu razumu obožava tako zvani izobraženi svijet!

Tako prekrasne dakle odjevene bijahu osobe prvi naš muzikalni umotvor na kazalištu predstavljajuće, a bilo ih je po svoj prilici do 60 svih skupa. Uslijed rečenoga možeš si misliti, kako ih je bilo veličanstveno viditi, kada se svi skupa ukupno ili u različnim umjetno razredjenim hrpama stadoše na pozorištu kretati, ili kada u zanimivim položajima počivahu. Ljepših slika i kipova jedva si čovjek zaželiti može! U tom obziru, i što je cijelo predstavljanje bez svake i najmanje smetnje i u najboljem redu već prilikom prvoga prikazivanja teklo, zaslužuje veliku pohvalu g. Hörenstein, član njemačkoga zagrebačkoga teatralnoga društva, komu je izbor gospode domorodnu našu operu izvodivše, kao u teatralnim poslovima iskusnom čovjeku, ravnanje svojih predstavljanja izručio, i koji je ovaj teški posao veli-

Kamilo pl. Wiesner-Livadić. (Po fotografiji.)

kom vještinom i pomnjom izvršio. Sve po njemu izmišljene grupe bile su krasne i točno izvedene. Osobitu pozornost po-

budi onaj trenutak, kad su se po brežuljku hajduci razdijelili, da počinu, i posljednji prizor, gdje poslije bitke ženski zbor sa užeženim mašalama s brda silazi. To je bila osobito mudra misao od njega, i zaslužuje od gledalaca dvostruku pohvalu, jer po tom dodjosmo u stališ bolje promotriti crte dražesnih lica naših milih ljepotica, koje su iz rodoljublja toliki trud na se uzele i u svakom obziru tolikom vještinom i okretnošću svoje zadaće izvele. Mi ne možemo na ino, nego da ih opet i opet pohvalimo, i da im neugasivu zahvalnost svih domorodaca za njihove umjetnosti i domovini prinesene žrtve i tom prilikom opet izjavimo. Živile mnoga i mnoga ljeta na čast i slavu našega naroda, kojemu su one ponos i dika! — Tako ovi dražesni stvori kao i muški zbor, koji je istim sretnim uspjehom sudjelovao, bijahu takodjer po svršetku skoro svakoga predstavljanja od ushićenoga općinstva na pozorište veselim klicanjem izazvani, da prime zasluženu pohvalu.

Isto odlikovanje u dio pade i gospodinu A n g e l u, vještomu meštru od kapele, komu je velikim trudom i osobitim nastojanjem za rukom pošlo rečeno muzikalnim teškoćama vrveće sačinjenje našega mladjahnoga skladaoca rijetkom točnošću izvesti, koji je orkestru uprav majstorskom obazrivošću ravnao. — Orkestra, umnožena umjetničkim i domorodnim plamenom gorućim diletantima, držaše se takodjer neobično dobro, i krijepošću i finoćom izvede svoju zaista ne laku zadaću. Radošću opazismo medju muzicima poglavitoga gosp. Franju C a č k o v i ć a i gosp. M e d u n i ć a, koji su kao domoroci jednako štovani. Jedan veoma lijepi nu težak solo isvira na flauti medju prvim i drugim činom gosp. Cačković rijetkom vještinom i lakoćom i bio je zato općim usklikom i pljeskanjem odlikovan; gospodina Medunića krijepki potez na violini bio je čuti kroz svu orkestru, kojoj on u opće jedan od najčvršćih stupova bijaše. Hvala i slava obojici kao i svima drugima, koji su bezkorisno sudjelovali k lijepoj ovoj svrsi!

To je sve, što smo imali primjetiti o predstavljanju naše prve izvorne opere i o njezinoj umjetničkoj vrijednosti tako u muzikalnom kao i teatralnom obziru, a ispovijedamo, da smo se starali izraziti naše mnijenje po najboljem našem znanju iskreno i bespristrano, na koliko je to moguće domorocu, od koga se ne može podnipošto zahtijevati, da u početku razvitka domaće umjetnosti zadrži posve sudačku hladnokrvnost pri sretnom uspjehu jednoga domorodnoga umotvora, gdje cijelo općinstvo kliče od veselja i ushićenja. Jedino jošte, što se prisiljeni ćutimo napomenuti o dostatno jurve opisanoj muzici, to je, da nam se učini, slušajući njezine očarajuće glasove, kao da nam dirahu u uho odzivima narodnih napjeva svih ilirskih pokrajina. Sada zamniše glasovi, kao što smo ih u hrvatskim, sada kao u srpskim, a sada opet kao u kranjskim i štajerskim umiljatim pjesmama više puta ćuti priliku imali, i to daje, po našemu mnijenju, osobitu slast i vrijednost rečenomu muzikalnomu djelu, koje se svim pravom ilirsko nazvati može, budući da sjedinjuje u sebi muzikalni značaj svih ilirskih pokrajina!

Sada nješto o knjižici, koja je muzici povod dala, to jest o tekstu opere; nu prije nego o tom sud izrečemo, trsit ćemo se razložiti, što trijezna i praktična kritika od ove skoro sasvim zanemarene struke poezije zahtijeva, a zatim učiniti aplikaciju.

Budući da je operi glavna svrha muzika, a ova uslijed svoga posebnoga bića ljubi opetovanje glasova i dugačke periode, naravna je stvar, da poeziji pokraj nje ostati mora usko i maleno zemljište, na kojem se ima kretati. Tekst opere mora dakle biti sasvim kratak, i već uslied toga ne može se zahtjevati od pjesnika, da potanko izvede i islika značaje djelujućih osoba kao u drugoj kakovoj drami. On mora narisati samo glavne poteze značaja osoba u njegovom djelu nalazećih se, sve ostalo pako ostaviti muzici i fantaziji gledalaca i slušalaca. Iz toga slijedi nadalje, da ovi potezi, ako želimo da učine željni utisak na množinu, moraju izraženi biti ponešto krepčije i odličnije, nego što to biva u većim dramatičkim sačinjenjima, jer bi se inače sasvim izgubila potrebita medjusobna različnost tih slika, budući da nisu potanko izradjene, i budući da slušaocu zbog preimućtva muzike nerazumiva ostaje dobra polovina riječi. U kratko, poezija ne može ništa drugo biti u operi, nego skelet muzike, ova pako zahtijeva, budući da je nadilazeći granice naravnoga jezika, izraz raznih ćuti, da bude i on polag većih neobičnih razmjera složen, jer je glavno teženje svih krasnih umjetnosti skladnost, a kako bi se ta u operi dokučiti mogla, da ne bi i poetičko muzici za temelj služeće djelo osnovano bilo polag mjerila, koje je izvadjeno iz naravi muzike? Kako god neugodno u oko diraju prekomjerno obilje i prepune slike tijela, koje ne stoje u razmjerju s njihovom kostnom podlogom, isto tako bi bio od prevelike štete operi tekst, u kojem bi bili slabim bojama naslikovani obični svakdašnji dogadjaji. K tomu je dakle potreban živahan,

bogat čin, koji u oči dira, uvijek se mijenja i pobudjuje velike neobične strasti i različne medjusobno protivne ćuti, jer jednoličnost prizora i u njih izraženih misli i ćuti, moraju monotoniju u muzici proizvesti, što je njezina najveća falinga. Nam se čini, da je sačinitelj teksta naše opere ovom zahtijevanju sasvim odgovorio, jer čin njegova djela pun je živahnih, krepkih, neobičnih prizora, zanimivih spletaka, zatočnih, nenadanih razriešenja u promjenama, strasti i ćuti. Da se čitatelj o istini te izrječbe osvjedoči, navodimo ovdje sadržaj toga čina:

»Vukoslav i Obren, dva dalmatinska plemića, zaljube se u Ljubicu, kćer kneza Velimira, bivšega vojvode splietskoga. Sastavši se jednom u Velimirovom gradu posvade se i stanu se biti na sablje. Na štropot od oružja dotrči Ljubica i stavi se medju nje, da obustavi borbu, ali razjareni ne mare za njezine prošnje. Na to dodje knez sa svojim slugama i zapovjedi im, da se rastave, a zatim rasrdjen nad tolikim smionstvom ljubovnika, koji malo da ne oskvrnuše čovječanskom krvlju njegov mirni stan, navijesti im, da se nijedan od njih već nikada ne usudi prekoračiti prag njegove kuće. To razljuti ponositoga i mogućega Vukoslava na toliko, da se zakune krvavo osvetit se knezu i njegovoj obitelji, i izruči osvetu svomu lukavomu slugi Branku. Tomu podje za rukom, podmitivši neke Velimirove sluge, posakriti u njegovom gradu četu razbojnika, kojim naloži, da na dogovoreni znak iz svojih skrovišta izidu, stražu posjeku, Velimira s njegovom kćeriu uhvate i grad upale. Nu budući da se Vukosav i svojemu nuzljubu osvetiti želi, zato nakani i toga u svoje zamke dovabiti. Ali, prije nego ga uhvati, preduzeo si je, saznavši da Ljubica Obrena voli, prevarom obaviještiti ga, da ga ona nikada nije ljubila. Uslijed toga uvuče se licumjerstvom opet u milost staroga kneza i nagovori ga, da kćer prisili list na Obrena napisati, u kojem mu nestašnim uvredivim izrazima očituje, da se je samo šalila, kada je s njim o ljubavi govorila. Ovo pismo mora nesretna ljubeznica sama kroz prozor baciti svomu ljubezniku, kada po prije učinjenom s njom dogovoru u Velimirov vrt dodje, da se s njom za uvijek oprosti. Obren pročitavši rečeno pismo, zdvoji i u bezufanju trgne nož, da se sam ubije; ali medjutim poda Vukosav posakrivenim razbojnicima znak, da navale uslijed čega velika buka nastane u gradu. To začuvši Obren, zaželi se bitke i samoubojstvo učini mu se prema vojničkoj smrti tako ružno, da nož odbaci, sablju povuče i u grad nasrne, gdje već biesni bitka. Nu ne podje mu za rukom steći smrt, za kojom je čeznuo. Rane ga u desnicu, razoružaju i uhvate zajedno s Velimirom i njegovom kćerju. Osveta je izvršena, i već kani zlotvor sa svojim plijenom vratiti se kući, kad ga sa svih strana opkole oboružani seljaci pod čelovodstvom Ljudevita, Obrenovog pobratima, koj je već odavna pazio na svaki korak Vukosava i jednoč, sakrit za grmom u Velimirovom vrtu, čuo, kako se je taj sa svojim slugom o osveti dogovarao. To saznavši otrči u selo, sakupi narod i tako izbavi svekolike nedužne žrtve. Kada Vukosav opazi, da mora propasti, povuče nož i navali na Ljubicu, da ju ubije, ali prije nego to izvrši, opali na njega Ljudevit pušku i obali ga. Nastane borba, Branko pade, a razbojnici udare u bijeg. Obren sazna, da je Ljubica bila prisiljena onaj kobni list napisati i da ga vatreno ljubi, a Velimir blagoslovi tu ljubav. Jednom zahvalnom molitvom zaključi se čin.«

Konačno imamo jošte opisati posljednje predstavljanje, koje se izvede 4. travnja. To bijaše prava svetkovina. Sva odlikovanja, kojima ushićena množina u predjašnja četiri predstavljanja mnogoštovane izvoditelje opere i njezinoga sačinitelja proslavi, padoše im u dio i ovaj večer, ne samo u većoj mjeri i s tim dodatkom, da je jedna u mnogobrojnim istiscima utištena pjesma na slavu proslavljene naše pjevačice visokorodjene gospoje grofice Sidonije R u b i d o, medju kličuću množinu razdijeljena, a poslije dovršenoga predstavljanja istoj prevrijednoj domorotkinji pod prozorom njezinoga stana veleliepna večernja muzika (serenada) od domorodaca i uznesenika umjetnosti sa potpunom teatralnom orkestrom prinesena bila. Tom prilikom izvedena bijahu tri muzikalna komada: 1. Ouvertura Lisinskove opere. 2. Ouvertura k »Jelvi«, koju sastavi g. P o k o r n i, takodjer rodjeni Zagrebčanin i izvrsni skladalac. 3. Jedan prekrasni tako nazvani p o t p o u r i iz samih narodnih napieva, složen po istom vrijednom i nade punom mladiću. Opisati se ne može ushićenje i klikovanje mnogobrojnih tom prilikom na ulici sakupljenih slušalaca, kojim pozdravljena bijaše mnogoštovana proslavljenica, kada se na prozoru pokaza. Opera bijaše, kako smo već napomenuli, pet puta i to 28., 29. i 31. ožujka, zatim 2. i 4. travnja predstavljena. Akoprem je obična ulazna cijena podvostručena bila, ipak je kazalište uvijek puno, a osobito prvi, treći i posljednji put tako nakrcano bilo, da su se mnogi, ne dobivši mjesta kući vratiti morali.«

Još više decenija pričalo se je i pisalo o velikom dogadjaju, kad se je izvodila prva hrvatska opera. Tako je inače trijezni i često sarkastični Ivan Perkovac s iskrenim oduševljenjem prikazao svoje dojmove prigodom tih predstava (štampano po njegovoj smrti u Obzoru g. 1874. od 23. i 24. II.); a god. 1884. opet je A. Ferić (Haf) u 50. i 51. broju »Vijenca« opisao, kako su i protivnici poletnih Iliraca smatrali sjajno izvodjenje prve narodne opere zamašnim dogadjajem. A i danas još, promatrajući partituru ili glasovirski izvadak opere »Ljubav i zloba«, čudimo se, kako je mladi umjetnik, na pol još diletant, nakon sitnih popjevaka i plesnih komada u razmjerno kratko vrijeme stvorio čitavu operu i tako se uspeo na vrhunac glazbenoga stvaranja. Što sve može čovjek da učini u svetom zanosu!

Sjajne predstave opere »Ljubav i zloba« još su jače uspirile pokret hrvatskih Iliraca. Već 16. jula 1846. imenovan bi Vjekoslav Babukić prvim profesorom Ilirskoga jezika u kr. akademiji u Zagrebu, a 23. oktobra 1847. proglasio je hrvatski sabor jednodušno uz bacanje cvijeća i burno klicanje galerija hrvatski jezik diplomatskim ili službenim u svima javnim poslovima. Naravno je, da je smjesta i glazbeno društvo u Zagrebu stalo sastavljati svoje zapisnike i druge službene spise hrvatskim jezikom, dok je to prije činilo u njemačkom jeziku. Prvi su hrvatski pisali tajnici Franjo Gašparić i Pavao Joža, oba pred više godina predsjednici »Skladnoglasja« u zagrebačkom sjemeništu.

Lisinski i Štriga održali su dakle god. 1846. sjajnu pobjedu od zamašnih posljedica. Ali to je bila, što se veli, samo moralna pobjeda bez materijalne koristi. Od prihoda za predstave, koje su mnogo stajale, dobio je besplatni jurat Lisinski za svoj dvogodišnji rad 300 forinti; a tenorista Stazić, koji nije imao druge privrede, 313 forint.. Besplatni jurat Štriga, koji se bijaše silno istrošio, nije dobio ništa, već su mu preostali --- dugovi. Stoga zamisli Štriga, da bi se priredjivanjem koncerata bar nekako okrpio. Poći će na put četiri glavna solo-pjevača (on, Stazić, Pichler i Kamilo Wiesner Livadić) zajedno s Lisinskim, pa će izvoditi sole, dvopjeve i četveropjeve uz pratnju glasovira i bez njega. Kad je Lisinski pripravio i naučio odabrane za to komade, pošla je družina u kolovozu 1847. na put. Prve koncerte priredili su u Beogradu, gdje je knez Aleksandar Karagjorgjević dolazio na svaku produkciju i plaćao ulaznicu po deset sasvim novih dukata; odanle pošli su u Pančevo, zatim u Novi Sad, gdje su dali tri koncerta (9., 11. i 12. rujna), i napokon u Mitrovicu. Svagdje su pjevali odlomke iz »Ljubavi i zlobe«, popijevke od Lisinskoga, Livadića i Rusana, pa onda brojne pučke popijevke, naročito srpske, koje bijaše sam Lisinski za muški četveropjev i glasovir udesio. I na tom putovanju ubrali su mnogo slave i počasti, ali materijalna korist nije ipak bila tako znatna, kako su je možda očekivali. Nakon trećega koncerta u Novom Sadu odužio im se je neznani pjesnik Bratoljub ovom pjesmom:

»Čujte pjesmu, braćo mila,
Što odječe k tihoj Savi,
A srca nam kako sila,
K Vama trese iz ljubavi!
V'jek će vaša sila zvuka
Srbima mile sladit čase, —
I kad smrtna stre nas ruka,
Slušat ćemo jošt' te glase.
Živili nam u toj c'jeli!
Vječna slava, čest vam budi!
Prim'te k srcu, što vam s' želi,
Zašt' iz bratskih, znajte, 'e grudi!!!«

——:-:——

Uspjeh opere »Ljubav i zloba« dojmio se je Lisinskoga tako, da je odlučio okaniti se činovničke karijere, pa se posve glazbi posvetiti. U tom ga je utvrdio i pobratim Štriga, koji mu je zajamčio, da će ga kroz tri godine pomagati dobrovoljnim prilo-

zima domorodaca hrvatskih, dok se u Pragu usavrši u glazbi. Davat će mu mjesečno 50 for. ili godišnjih 600 for.; no zato mu je Lisinski morao obećati, da će uz naukovanje također i komponovati, te za 3 godine napisati glazbu za veliku operu iz hrvat. povjesnice. Biti će to opera »P o r i n« u 5 čina, u kojoj će dr. Dimitrija D e m e t e r prikazati borbu Hrvata s Francima i oslobodjenje Hrvata od franačkoga jarma god. 823.—830. Operom »Porin« imala se je još jače rodići svijest tadanjih hrvatskih Iliraca, te ih pobuditi ma i na krvavu borbu za oslobodjenje od neprijatelja i tlačitelja. A historičke opere bile su tada baš u modi.

Vatroslav Lisinski.
(Po slici V. Bukovca.)

U listopadu 1847. stigao je Lisinski u Prag. Htio je da se upiše u konservatorij, ali ga ne mogoše primiti, jer bijaše promašio propisanu dobu života. No za to ga je primio ravnatelj konservatorija I. F. Kittl za svoga privatnoga djaka. Da bar polazi jedan javni zavod, stupi u tadanju orguljašku školu, koja je bila odijeljena od konservatorija, i kojoj je bio ravnateljem znameniti teoretičar C. F. Pitsch (Pič). Obično su tada svršeni konservatoristi dolazili u tu školu, da se potpuno usavrše u teoriji glazbe. Kako je Lisinski bio slabo poznat u Pragu, preporučio ga je Stanko Vraz nekim svojim književnim prijateljima. Tako je 1. studenoga 1847. pisao glasovitomu češkomu povjesničaru i pjesniku Karlu Jaromiru Erbenu: »Ovih dana odputovao je mladi jedan naš slagalac (compositeur) u Zlatni Prag, u grad slavan u umjetnosti glasbenoj, da ondje u krilu srodne po duhu i krvi braće slovjenske prirodni dar i umjetno potkrijepi i usavrši. U tu svrhu naši su ga domorodci iz svojih džepova providjeli novčanim sredstvima, da dvie godine ondje ostane i tako svrhu svoju postigne. No bojeći se, da iz zla ne zagazi u gore, t. j. u teorizam i pedantički skepticizam, koji ubija krasotu naravsku, koji pedantizam glede na glazbu u Njemačkoj se izlego te mu pilići već i po Češkoj koracaju i šeću se, — a najslobodnije po Zlatnom Pragu i u glavama najglasovitijih njegovih ondješnjih glazbenih četovodja (opominjem na Tomaška i Jelena), molim vas kao brat brata, kao prijatelj narodne glazbe slavenske jednakog njezinog prijatelja i uznešenca, pružite tomu mladiću, našemu Lisinskomu, prijateljsku ruku, i molim vas, da isto metnete na srce i g. Ritteru. Budite mu vi angjeli stražari, da ne dopadne u umjetne čeljusti Tomaška, Jelena i ostalih vaših klanjalaca pedantizma glazbenog, tobožnje škole njemačke. Lisinski istinabog nije čovjek, qui jurat in verba magistri, no sasvim tim ostavljen u društvu pedanta samih, mogao bi, ako ne i izopačiti um svoj, a to barem okameniti ili zdvojiti. A jedno i drugo bilo bi nesreća za mladu umjetnost našu. Ja sam mu kazivao, da vas potraži, no u tolikom gradu teško da će vas naći. Zato vas molim, izvolite popitati za njega u dra. Stanka, na kojeg je odnio preporuku.«

Već 23. listopada 1847., na dan, kad je u Zagrebu proglašen narodni jezik službenim ili diplomatskim, dovršio je Lisinski u Pragu svoje »H o r v a t s k o k o l o« u šest likova (Naklon, Vijenac, Lanac, Zvi-

jezda, Burme, Narodni grb). Dne 1. siječnja 1848. svršio je opet muški zbor: »Pušku na klin« uz pratnju glasovira, za koji mu bijaše poslao tekst Dragutin Rakovac. O daljem svom radu u Pragu piše Lisinski svojoj sestri Mariji Weigelhofer 1. travnja 1848. ovako: »Nedavno (11. veljače) sastavio sam veliki ilirski potpourri (Jeka ilirskih napjeva) za veliki orkestar, koji se je mojemu meštru direktoru Kittlu tako svidjeo, da ga hoće po uskrsu dati u konservatoriju izvoditi, i tako će ilirsko djelo biti prvo slavensko, koje će se u konservatoriju ozvanjati, dok se je dosad svedjer samo njemačkomu bogu klanjalo... Pisao sam više popjevaka, vokalnih četverospjeva, plesova, koračnica, i tri ouverture, od kojih sam drugu odredio za glazbeno društvo u Zagrebu, dok sam treću (u E-duru) odlučio baš danas predati svojemu meštru, da je pregleda. Molim Te, ako Tvoj suprug nije primio mojega pisma, zamoli Cucija (Cuci= Josip Czucy, prijatelj Lisinskoga), da mi što prije pošlje tekst Porina, koji kod Štrige leži. Štriga mi ne uzvraća na ponovna moja pisma; može li biti da se na mene srdi? Zašto? Bog zna, ja ne. Stoga neka Cuci svakako nastoji, da rečeni tekst ma na koji način zadobije.«

»Dakle moja će »Ljubav i zloba« osvanuti na daskama? Uboga opera, u mojim najtmurnijim urama radio sam oko nje. Hoće li imati boljih nasljednica? Ja se nadam.« Po ovome pismu sestri Mariji doznaje se, da Lisinski u travnju 1848. još nije započeo opere »Porin«, jer nije imao teksta, ali je mnogo o njoj mislio, nadajući se. da će u biti bolja od prvijenca. O svome životu u Pragu piše sestri ovako: »Što se mene tiče, živim za glazbu; unatoč mjesečnih 50 forinti živim oskudno, kako sam Ciciju već prije pisao; stan, učitelj, kazalište, koje mi potonji svedjer preporuča, pozoblju sve. Moja odijela, iste one nekolike krpe iz Zagreba, nosim još uvijek, ali prijete, da će se već raspasti; štedim, ali ne mogu ništa uštediti. Sadanji nemiri čine u Pragu, gradu od 155.000 duša, sve skupo; jutrom jedem žemlju i za pet krajcara mlijeka; o podne juhu, govedinu i priprostu tjesteninu (na pečenku već sam zaboravio), pa onda do drugoga dana ništa. Tako idem kadikad s praznim želudcem u kazalište, koje nisam mogao dobiti besplatno, a koje je za moje usavršivanje u dramatskoj glazbi potrebitije, nego ustima oskudan zalogaj.«

»Osim poznanstva s nekim solidnim patriotskim porodicama i boljim pitomcima konservatorija ne druguiem ni s kim. Ja sam za sad, tako reći, još jedna ništica, ali ja to baš hoću da budem, jer se smatram za učenika, pa bi me brojna poznanstva u mojoj struci znatno smetala. Vratim li se jednom medju vas, moja je jedina želja. da domovini pokažem, kako nije zaludo za me žrtve pridonijela. Draga seko, oprosti, moje riječi jesu ozbiljne, ali Bog mi budi svjedokom, ja ne mogu inače. Moja pisma na Hatza i Štrigu govore doduše drugčije, ali dobro razmisli, smijem li se njima tako očitovati, kao mojim rodjacima? Ne bi li me suviše bijedili kao nezahvalnika? Ti ćeš možda takodjer suditi, da ja možda baš uvijek u kazalište idem? Sačuvaj Bože! Samo na klasička prikazivanja, a ulaznica je po 30 krajcara aust. vr.«

Vječna je šteta, što se nijesu sačuvala pisma, što ih je Lisinski šiljao svojim prijateljima Albertu Štrigi, Pavlu Hatzu (Hac), Josipu Czucyju (Cuci) i drugima, jer bi se po njima lakše i vjernije prikazalo njegovo živovanje u Pragu, nego po pričanju njegovog hrvatskog druga u Pragu, potonjega učitelja preparandije u Zagrebu Škendera Fabkovića, koji je mnogo godina iza smrti Lisinskoga Kuhaču štošta o njemu pripovijedao i zabilježio. Ako i jesu te bilješke dobre, ipak ne mogu nadomjestiti pisma Lisinskova, jer bi se iz njih ne-

posredno razabirale njegove misli, želje, osnove i duševno stanje. Srećom te su se u ostavini njegovoj sačuvali neki listovi prijatelja mu Štrige, koji koješta objašnjuju. Po njima doznajemo, da je Lisinski vrlo nerado u Pragu boravio, te da je svaki čas pomišljao na povratak u domovinu. Suviše nije mu dostajalo novaca, da izdrži u ono burno doba u Češkoj. Prijatelji iz Hrvatske jedva su mogli da održe svoje obećanje, da ga pomažu s utanačenom potporom, jer su i u Hrvatskoj svanuli tmurni dani god. 1848. i 1849., osobito kad je planuo rat s Magjarima.

Vrlo je značajno pismo, što ga je Štriga pisao iz Zagreba 17. prosinca 1848., kad je rat s Magjarima već ljuto bjesnio. Štriga piše: »Moj Lisinski! Ja sam iz rata krenuo kući samo radi tvoga žalostnoga stanja, u kojem se nalaziš (Lisinski je tada poboljevao). Iz Beča ti nisam mogao odgovoriti, jerbo niti sam mogao kući, niti sam znao, hoćemo li na Magjare; no kad vidih, da kroz četiri nedjelje dana nikuda se ne krećemo, odlučio sam se dopust moliti, znajući, da su već dva mjeseca prošla, odkad sam Hacu poslove tebe se tičuće predao, on pako da mi je rekao, da dulje od dva mjeseca voditi je ne može i ne će, jer nerado hoda za sakupljivanjem novaca. Ali kad doma dodjoh, vidjeh, da ti je Hac poslao svaki mjesec po 50 for., dapače za mjesec prosinac čak i unapred, budući da si se njemu tužio i novaca želio. — Mili brate! N a š a j e d o m o v i n a t a k o o s i r o t i l a, d a s a d a j e d a n f o r i n t v a l j a z a t r i, a t i g r d i š i m e n e i s v e t v o j e d r u g e d o b r e p r i j a t e l j e, š t o t i n e š a l j e m o v i š e n o v a c a, k o g a t i n i k a d d o s t a n e m a š. Ti koriš Haca i u to ime i mene, ali kako ćemo ti poslati, kad nemamo? Da bi svi podpisnici uvijek živili, tada bi valjda moguće bilo, ali svi ne živu više. Tako su pomrli u Zagrebu Oršić i Štajdaher, a Bog zna koji u Sisku i koji u Karlovcu? Od dva Pejačevića valjda nikad više ništa, od Szečena ništa, od Barača ni krajcara; ovi su pako najveću svotu davali. Nemoj dakle, brate, misliti, da je to samo tako: »Pošaljite!, ako ne ćete vi, niste ljudi; vi ne dajete meni, nego za vaše dobro, za vašu korist«, i t. d. Ovako ne valja, dragi Naco! — Ja živim od milosti drugih ljudi, ni košte svoje nemam, nego idem k drugim na ručak, a na večeru u — krevet, a u jutro na promenadu; a ti imaš 600 for., koje držiš za bagatellu. U kakvom si ti, brate, lijepom gradu, kako si ti bez brige i bez straha, i kakvu ćeš ti danas sutra ulogu u svijetu igrati, što sigurno ni u jednom drugom stališu ne bi! Ne da nisi kadar: što se tvoje pameti i znanosti tiče, tu sam ja daleko za tobom, jerbo sam ja malo čitao i učio, jedino što sam se brinuo, da mi srce svaki dan bolje bude, i njega samo izobrazivam, a znanosti daleko od mene. I moje je jedino zvanje bila muzika, gdje bi mogao sreću postići, ali za mene je prošlo, što bi bilo doći imalo, jer se nije nitko za me brinuo, niti ja sâm. — Lisinski! Ti si svoj gospodar i zapoviednik, radi što za dobro nalaziš; m o j e j e m n i j e n j e, d a k u ć i n e d o d j e š, ako se u duge zakopao nisi: no u slučaju da jesi, to mi piši koliko si dužan, do krajcara, ne stidi se; nemoj kazati manje, ma bilo 200 for., govori! Ako je moguće, izvršit ću: neka bude kako hoće. Govori! ma bilo 300 for., govori! Ako ću kadar biti, učinit ću; ako ne, — to ćeš dobiti tvojih 50 for za siječanj u prosincu. Ja sam iz bojnoga polja sramotom došao dva tri dana prije samo radi tebe, te ću se valjda opet povratiti, da čoviek budem svog obećanja. Tvoj Alberto.«

Čini se, da je ovo muževno pismo Štrigino povoljno djelovalo na Lisinskoga. Iz daljih pisama pobratima njegova razabira se, da se je Lisinski predomislio. Dne 1. siječnja 1849. piše mu Štriga iz Zagreba: »Prijatelju! Pismo tvoje od 29., koje si mi u Beč poslao, primio sam 30. prosin-

ca u Zagrebu, te sam se neizmjerno nad njim radovao. Ovaj put si baš zdravo pisao i odkrio, da opet volju imadeš učiti i u Pragu ostati. Ta daj, daj, uči! Nema ti boljega na svijetu. Oh da znaš, kako sam pohitio k tvojima, te im radostnu vijest donio, da si posve zdrav i da ćeš opet dalje učiti. Majka tvoja stisnula me je mjesto tebe, a tako i Weigel(hofer)ovka, tvoja sestra. Budućnost će prijateljstvo moje prama tebi dokazati, osobito jer čitah, što radiš i da ćeš skoro »Porina« svršiti. Živio, živio! Što se tiče tvog života danas sutra, to se ti ne boj, jer kada će se tvoje vrijeme ispuniti, tada će biti možda u nas sve uredjeno. Ti ćeš onda moći, — ako te je volja — i drugi život poprimiti i kakvu dobru službu dobiti, a od tvoje muzike moći ćeš šta nam na uspomenu složiti, kojemu domorodcu ili kazalištu posvetiti. Ja ću, ako načine teatralni fond od pol milijuna, direkciju primiti, a ti ćeš biti compositeur i gudbe upravitelj. Nastoj samo, da od konservatorija diplomu dobiješ! Sve kad bi i drugu službu uzeo, biti će lijepo, ako se bude govorilo: on je takodjer diplomirani iz Praga muziker.«

Ohrabren pobratimom ustrajao je Lisinski u Pragu i dalje, premda ga je bolest salijetala. Volju za rad nije mu uzdrmala ni tužna vijest, kad mu je Štriga pismom od 1. ožujka 1849. javio, da mu je sestra Marija Weigelhofer 28. veljače u porodu umrla. Lisinski je i taj udarac srećno prebolio, pače je pismom od 7. ožujka 1849. nastojao majku utješiti. Pismo njegovo odiše pravim kršćanskim duhom. »Bog naš dobri to je htio« piše on majci, »a šta da se mi njegovoj svetoj volji protivimo. Ne, ne, dobra mati, nesmije to biti, da mi u najvećoj nepriliki zdvojimo.« K tomu dodaje: »Sada nešto, mila mati od mene. Znam da vam je znano, da sam nekoje vrijeme bolovao, no dobri Bog i to breme odgrnuo je od mene. Opeta se ćutim silnim, opeta radim, da cilj dospijem života. Sve će biti. Vidim u duhu, da će mi Bog pomoći, te uvjerit vas mogu, da se nemate na tom svijetu budućnosti bojati, dokle vam sin vaš živi u zdravlju i miru božjem.« I Štriga bio je zadovoljan, kako se je pobratim prigodom sestrine smrti junački ponio. U pismu iz Zagreba od 18. svibnja 1849. piše mu: »Brate! Fala Bogu, da si zdrav! Fala Bogu, da si umiren! Vrlo je za me utješljivo i veselo, što te je Kittl (ravnatelj konservatorija i profesor njegov) pohvalio radi tvoje ouverture, koju su pitomci pražki svirali, i da će izhoditi, da budeš pušten javnomu izpitu, za da dobiješ diplomu...' Ja se pako radujem na »Porina« i na ouverturu, koju ćeš Hacu poslati... Ali opet to sve potamni bez diplome. Diploma je prva i posljednja riječ, i to najviše radi »musikverajna«, jer bez diplome ne možeš postati direktorom, a to je najvažnije, ma tako važno, da bolje biti ne može. Izbij si iz glave, da to biti ne može, biti mora, samo ako ti hoćeš....«

Uz velike duševne muke i tjelesne boli, ali uz marljivo učenje i rad (preko 30 većih i manjih kompozicija bez Porina) prokuburio je Lisinski pune dvije školske godine neprekidno u Zlatnom Pragu. Nije čudo, da je napokon posve odlučno zaželio, da bar nakon druge godine probavi školske praznike u domovini. Dne 19 srpnja piše mu Štriga iz Zagreba: »Prijatelju! Dodji bez oklevanja, jer ako si ikada što naravnoga zahtjevao, a to si sada. Zašto ne bi došao, kad su praznici, a kad je Kittl s tvojim odlaskom sporazumljen? Ja ću ti priskrbiti, da ćeš dobiti jošte prije novce za mjesec kolovoz. Nemoj zaboraviti donijeti »Porina«, da si život malo nasladim.«

Došavši malo zatim Lisinski na

praznike u Zagreb, našao je tu sve znatno promijenjeno. Rat s Magjarima svršio se je doduše kapitulacijom magjarske vojske kod Vilagoša (13. kolovoza 1849.); ali zato je novim oktroiranim ustavom od 4. ožujka iste godine zavladala u čitavoj monarkiji i u Hrvatskoj reakcija i absolutizam. Oduševljenja ilirskoga i hrvatskoga bijaše ratom nestalo, a k tomu snadjoše Hrvatsku i materijalne neprilike, kojima nije mogao doskočiti ni ban Josip Jelačić. Hrvati dobiše za nagradu gotovo isto, što Magjari za kaznu. Kraj takih prilika stao je Lisinski dvojiti, da bi njegov rad na polju narodne glazbe mogao koristiti i uspijevati, pa je smišljao o tom, da dalje naukovanje u Pragu napusti, pa da kakvu službu u zemlji zatraži. Ali nepokolebivi Štriga nije popustio, već ga je bodrio, da ne sustane na pol puta. I tako je Lisinski u listopadu 1849. opet odputovao u Prag, gdje je 30. listopada uglazbio pjesmu njemačkoga pjesnika Uhlanda »Ostaj s Bogom, mila moja« (Lebe wohl, mein Lieb), koju je posvetio prijatelju Kamilu Wiesneru-Livadiću; ali je jamačno mislio na djevojku, koju bijaše zavolio, Bijaše to Hedviga Ban (Banek), kći varoškoga odvjetnika Franje Bana. Još godine 1842. stala je učiti pjevati u glazbenoj školi kod učitelja Ignjata Schnaidtingera, a god. 1848/9 bila je već u trećem razredu za solo-pjevanje i teoriju, koji je s odlikom svršila. Profesor mogao ju je već upotrebljavati pri misama u stolnoj crkvi. No još je bolja bila starija joj sestra Rozalija (Ruža), poslije udata za učitelja Mlinarića, koja se je isticala osobitim alt-grlom i velikom marljivošću. Ova potonja pošla je poslije muževe smrti u Berlin, gdje se je prehranjivala podučavanjem u glasoviru.

Hedviga Stergar, rodjena Ban, bivša zaručnica Lisinskoga.

Ovaj put ne bi Lisinskomu duga opstanka u Pragu. Tek što bijaše stigao onamo, obolio je tako teško, da se je prijatelj njegov Fabković pobojao za njegov život, te Štrigi javio, da će teško preboljeti krizu. Štriga se je silno zastrašio, pa je smjesta 19. listopada pobratimu poslao ovaj listić: »Ljubezni Naco! Ako te ovo pismo živa nadje, prosi g. Fabkovića, neka mi odmah piše, kako se nalaziš. Čini mi se, kao da mu ugadja, ako me u dvojbu natjera i u njoj ostavi. Ta kad je već htio tako dobar biti i meni do znanja staviti tvoje žalostno i za me strahovito stanje, zašto nije pričekao bar uru ili noć dulje, dok ne bi bio vidio, kako se je kriza svršila. U ostalom ja se čvrsto uhvam u Boga, da te ostaviti ne će. Zborovi od »Porina« uče se marljivo. Tvoj Štriga.« Ufanje se Štrigino ispunilo; Lisinski je i ovaj put prebolio.

Ali je od bolesti silno malaksao. Sam Štriga pozivao ga je 23. studenoga, da se povrati kući, čim se malo oporavi; a 2. prosinca 1849. izdao mu je liječnik dr. Miksch svjedočbu, u kojoj mu nalaže, da mora hladno podneblje praško zamijeniti toplijim. I tako se je pred Božić povratio u Zagreb.

Lisinski ostao je sada u domovini preko pet mjeseci, naime do konca svibnja 1850. Oporavljao se je od pretrpljene bolesti, a uza to dogotavljao i konačno redigirao operu »Porin«. Pače i čistopis prvoga čina dovršio je 16. veljače 1850. Spremao se je po treći put u Prag, ali ne toliko da uči, nego da položi umjetnički ispit u konservatoriju, pa da primi željkovanu diplomu. Već 1. lipnja dovršio je u Pragu čistopis drugoga čina opere »Porin«; a 14. lipnja napisao je idilu »Večer« (Der Abend) za mali orkestar, koja se je ravnatelju Kittlu tako svidjela, da ju je prigodom konservatorijskoga ispitnoga koncerta 7. kolovoza 1850. po pitomcima dao izvoditi i sam dirigirao.

Glavna želja Lisinskova medjutim, da mu dozvole umjetnički ispit praviti, nije se ispunila, premda je sam ban Josip Jelačić 11. kolovoza 1850. u toj stvari pisao knezu Kamilu Rohanu, tadanjemu pokrovitelju konservatorija. Molba Lisinskova bi 20. kolovoza odbita, jer nije bio javni učenik zavoda. On se je morao zadovoljiti privatnim svjedočbama ravnateljâ Pitscha i Kittla, pa se je onda povratio u domovinu za sva vremena. Diplome nije sobom donio, ali gotovu operu »Porin«, svoje najglavnije i najslavnije djelo. No ni s njom nije sreće imao, jer je tek iza njegove i Štrigine smrti,gotovo nakon pedeset godina, bila iznesena na pozornicu. Pjevali su je prvi put istom 2. listopada 1897. u hrvatskom zemaljskom kazalištu u Zagrebu. Tom je prigodom pisac ove studije napisao o njoj ovu ocjenu.

»P O R I N«
ili
Oslobodjenje Hrvata ispod franačkoga jarma.

Historička opera u pet činova. Riječi od **dra. Dimitrije Demetra,** glazba od **Vatroslava Lisinskoga.** Prvi put pjevana 2. listopada 1897. u hrvatskom zemaljskom kazalištu.

»Upravo pred pedeset godina, u listopadu 1847. pošao je svršeni pravnik Vatroslav Lisinski u Zlatni Prag, da se usavrši u glazbenoj umiješi. On bijaše pred godinu i pô kao glazbeni diletanat napisao malu romantičnu operu »Ljubav i zloba«, koja se je silno dojmila tadanjih suvremenika. Uspjeh »Ljubavi i zlobe« sklonio je dvadeset i osamgodišnjega jurata, da napusti svoje prvobitno zvanje i da se posve posveti glazbi. On je jamačno ćutio za to volje, ali nedvojbeno je zreli muž osjećao u sebi i snage, da bi mogao na polju glazbe više stvoriti, nego kao pravnik. U tom ga je utvrdio i njegov nerazdruživi pobratim Albert pl. Štriga, vrsni baritonista i neumorni pokretač glazbenoga života medju tadanjim Ilircima.

Lisinski pošao je u Prag da uči, da se naukom pripravi za veliko djelo, za veliku historičku operu »P o r i n«, za koju mu bijaše riječi napisao dr. Dimitrija Demeter, tada prvi dramatičar i dramaturg ilirski. A odlučio je uglazbiti h i s t o r i č k u operu u velikom stilu. Ta u ono vrijeme bila je gotovo moda pisati historičke opere. Francez Auber iznio je god. 1828. još i danas poznatu operu »Nijema Portičanka«, Rossini god. 1829. slavnu operu »Vilim Tell«, Meyerbeer god. 1836. »Hugenotte«, a i Rus Glinka god. 1836. svoj »Život za cara«. A Ilircima trebalo je i glazbom podizati narod, krijepiti i hrabriti ga za neuklonivu borbu — za opstanak svoga jezika i prava hrvatskoga kraljevstva. Ilirci su jamačno znali, kako je »Nijema Portičanka« probudila duhove; ta svima je bilo u svježoj pameti, kako je ta opera g. 1830., kad se pjevala u Bruselju, pokrenula revoluciju, koja se je svršila tako, da se je Belgija oslobodila saveza s Holandijom i postala opet samosvojna.

Da, historičku operu napisat će Lisinski. Tu će se prikazati, kako se šaka hrvatskoga naroda odupria ogromnomu carstvu franačkomu, kako je sloga Hrvata za Porina oprala sramotu kneza Borne, koji se je s Francima združio proti slavnomu junaku Ljudevitu Posavskomu (+ 823.), ocu tužne Zorke. Porin i sloga Hrvata popravit će ono, što su pokvarili Borna i nesloga hrvatska. A sloga je rodila — slobodu, Porin pak oženio se tužnom Zorkom, te osnovao narodnu dinastiju u Hrvata.

Lisinski pošao god. 1847. u Prag, da se usavrši u glazbenoj umiješi i podjedno da piše operu »Porin«. Prvi nacrti te opere potiču iz godine 1848., a operu je do kraja Lisinski svršio tek 11. siječnja 1851. Opera »Porin« nije dakle djelo radjeno brzo i nepromišljeno, nego je rad ozbiljna, dobro pripravljena, trijezna i vješta glazbenika, koji se je pomno i ustrajno trudio oko njega naj-

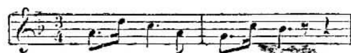
manje **tri godine** (1848.—1850.). Upravo tako djelo zavrijedilo bi opseznu, potanku analizu nakon duboka studija, čemu moje sile nisu nimalo dorasle. No da barem potaknem druge sposobnije na proučavanje »Porina«!

Ocjenjujući umjetničko djelo ogledati nam je dvoje: **invenciju** umjetnikovu, koja odaje njegov dar, i **tehniku**, koja pokazuje njegovo znanje i umijenje.

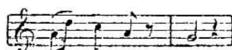
Neoborivo je dokazano već po drugim djelima, da je Lisinski bio živi vrutak melodija, da je u njega bila neiscrpljiva invencija. To se očituje i u »Porinu«, gdje imade toliko melodija, da bi moderni skladatelj mogao od njih stvoriti dvije ili tri opere. A što se je Lisinski bio tako plodan melodijama, imao je zahvaliti ne samo svomu prirodjenomu daru, nego i savjesnomu proučavanju narodne, pučke glazbe. Ta znade se već iz Kuhačevih studija o Lisinskom, da je on poznavao ne samo hrvatsku, nego i češku i njemačku pučku glazbu. On je tako uronio u duh pučke glazbe, on je tako sviknuo narodnoj glazbenoj dikciji, da je umio ishitrivati narodne hrvatske, češke i njemačke napjeve i melodije, za koje bi svatko mislio, da su pučke, da su uzajmljene. Zato se i mnoge njegove melodije i čine poznate — ali ipak ne zna nitko kazati, koje su te pučke pjesme. Za treće predstave »Porina« sjedio sam uz gospodina, koji pozna sva sila narodnih napjeva; on je slušajući »Porina« svaki se čas podsjećao na koju narodnu popijevku, ali ipak nije ni za jednu mogao ustvrditi, da ju je Lisinski uzajmio. A to je upravo pisati u narodnom duhu, da misliš, da je melodija pučka, a kad tamo, — ipak nije. Samo primjera radi spominjem ovo. Kad je na pozornici zamnijela divna dumka:

onda je moj susjed namah zagundrao:

Ja sam se u prvi kraj u duši nasmijao hitrini moga susjeda, ali sam se kasnije divio, kako je muzikalnu frazu

obradio Hrvat Lisinski u hrvatskom narodnom duhu, a Slovenac Ipavec opet po tradiciji slovenskoga puka.

Opera »Porin« razdijeljena je u pet činova, te imade u svem 28 glazbenih komada. Morao bih redom analizovati svih 28 pieça i iznositi obilje melodija, no da suviše ne otegnem, sjetit ću samo na neke osobito značajne melodije.

Prvi je čin (br. 1—7.) po sudu svih glazbenih vieštaka najslabiji. No nije čudo. Prvi čin sadržaje ekspoziciju, a k tomu ga je Lisinski pisao kao početnik u strogoj nauci o kontrapunktu i instrumentaciji. No zato i prvi čin sve vrvi krasnim melodijama. Zar nije potresan zbor Franaka

ili opet onaj divlji zbor:

A kako je tek energična, gotovo rabijatna arija Kocelinova:

No i nježnih napjeva imade već u prvom činu. Eto krasne romance (br. 6.), što ju pjeva Irmengarda; ta je romanca skroz slovjenska, narodna:

Osobito je melodijozan još i dvopjev izmedju Porina i Irmengarde, kojim svršava prvi čin.

Drugi čin (br. 8—13.) smatraju neki glazbeni vieštaci za najljepši. Taj se čin započinje prekrasnim ženskim zborom,

za koji ti se čini, da si ga već sto puta čuo od seljačkih naših djevojaka, kad si iz gradske vreve zašao u seoski tihi mir i prisluškivao pjevanje žetelica. Svršava se pak drugi čin veličanstvenom himnom slobodi, koju pjeva muški zbor sa Zorkom zajedno:

Izmedju prvoga ženskoga zbora i zaključnoga muškoga nanizao je Lisinski čitav niz glazbenoga biserja; naročito se ističe Porinova arija »O slobodo, slasti s neba«, koja se medjutim naslanja na talijanske opere onoga doba (Bellini), i onda prekrasni tercet Porina, Zorke i Sveslava uz pratnju muškoga zbora.

Treći čin (br. 14—19.) imade, uz ino, lijep dvopjev izmedju Kocelina i sestre njegove Irmengarde, zatim prekrasnu dumku »Zorko moja, Zorko mila«, koju pjeva Porin izmjenice s mješovitim zborom. Hrvatskijega napjeva od »Zorko moja« ne možemo si pomisliti. S gledišta hrvatske glazbe jamačno je taj napjev najljepši komad u operi. Odaje nježnu, svetu bol za izgubljenom zaručnicom, a ne dodijava neprestanim naricanjem. Ispred toga imade veseli ženski zbor »Porin svlada«, koji će se jamačno naskoro udomaćiti u našim pjevačkim družinama. Taj se zbor započinje ovako:

Završuje se treći čin s velikim napjevom Porinovim uz pratnju grandioznoga mješovitoga zbora. Glavni stavak čitave te davorije podsjeća nešto odviše na talijansku glazbu; ali je uza sve to i impozantan:

Pokrajni stavak već se svojom melodijom približuje hrvatskoj glazbi:

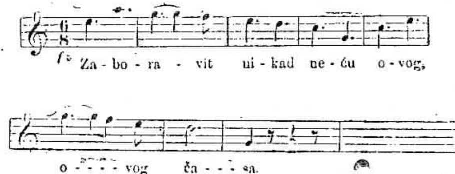

Samo nuzgredice budi spomenuto, da su se samomu Lisinskomu morala ova dva stavka vrlo svidjati, jer ih je upotrebio za glavnu temu u allegru svoje ouverture k operi »Porin«.

Četvrti se čin (br. 20—23.) započinje velikom soloscenom kneza Kocelina (br 20). Tu usred boja vapi Kocelin za konjem (kao Rikard III. u Shakespeareovoj drami). To je dramatska scena, k. se ne izvodi u našem glumištu, već se četvrti čin uvodi prizorom u tamnici i molitvom starca Sveslava, krasnom, pobožnom i svetom popijevkom, u kojoj svaki čas čujemo intervale narodne pjesme. Evo početka molitve:

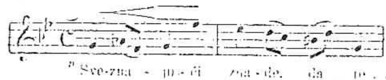

Iza molitve slijedi prizor u tamnici izmedju Irmengarde, Zorke i Sveslava; to je tropjev, koji se završuje veselom, ushitnom melodijom Zorke:

Peti se čin (br. 24—28.) započinje veselom koračnicom slavodobitnih Hrvata »Davorije nek zaore«, koju pjeva mješoviti zbor. Koračnica je skroz u na-

rodnom hrvatskom duhu. Ures toga čina i dostojanstveni svršetak opere je krasni sedmeropjev, što ga izvode svi soliste uz miješoviti zbor. Glavna fraza, na kojoj je zasnovan čitav taj sedmeropjev, jest vapaj Irmengrade, kad se zaklinje umirućemu bratu Kocelinu, da ga je uvijek ljubila:

Na ovom glavnom motivu i na nekim uzgrednim osniva se sedmeropjev, kojim se veličanstveno mirno završuje opera.

Istaknuo sam tek nekoje melodije i glazbene fraze iz velikog obilja melodičkoga opere Lisinskoga i to samo onakove, koje na prvi pogled udaraju u oči. Tko bi htio nanizati sve krasne melodije, morao bi ispisati čitavu partituru.

Da je opera »Porin« melodiozna, da ima u njoj obilatih prizvuka naše pučke glazbe i opće slovjenske, o tom nema nikakve sumnje. No kakva je tehnika te opere: kakav je stil njezin, kakav oblik, kakva harmonizacija, kakva instrumentacija?

Opera »Porin«, jedva što se je rodila i izrasla, počivala je kroz pol stoljeća kao u smrtnom snu. Pomislite si mladu hrvatsku plemkinju, koja je u naponu svoje snage i ljepote pred pedeset godina legla u grob. Da joj sada grobnicu otvorimo! Sve je još nekim čudom na njoj cijelo, kao da je jučer sahranjena. Ali ta naprava od pedeset godina natrag! Kako joj je kosa počešljana, kakva joj za nas čudna toileta, kakvi čudni danas već zastarjeli nakiti! Pa ipak je zanimljiva, možda ljepša, nego koja današnja moderna dama!

Prosudjujući tehniku »Porina« vratit nam se je pol stoljeća natrag, pak ju ocjenjivati prema tadanjem ukusu i modi. K tomu nam se je uživiti u atmosferu umjetničku, u kojoj je Lisinski živio i dozrio pišući svoje najveće djelo.

U ono doba — pred 50 godina — cvala je velika opera, gospodovala je tako zvana koncertna opera. Kompozitoru je u prvom redu bilo do toga, da njegovi pjevači briljiraju kao pjevači. Na situaciju na pozornici pazilo se manje; njima nije bilo toliko do deklamacije prema situaciji, koliko do toga, da se pjevač istakne zaobljenom, do kraja dotjeranom kantilenom. Odatle je postalo, da su pjevači pjevali beskrajne arije, koje su se redovito opetovale, odatle koloraturne arije na pretek, odatle silne predigre i zaigre. Neka čin miruje na pozornici, dok solista ispjeva do kraja svoju partiju.

I »Porin« Lisinskoga po stilu je takova koncertna opera. Odatle koloraturna poloneza Zorkina u drugom činu, zato se opetuje arija Porinova »Oj slobodo« u drugom činu i Sveslavova molitva »Strogi oče« u četvrtom činu. On hoće, da se slušalac naužije pjevača, da mu taj utuvi u uho svoju slatku melodiju. Dakako da pri tom stradava razvitak čina na pozornici. No nema li toga na pretek i u Meyerbeerovim operama, primjerice u »Hugenotima«?

Budući da je »Porin« koncertna opera, traže se za nju i izvrsni pjevači. Partije Irmengarde, Zorke, Porina i Kocelina, a donekle i Sveslava vrlo su teške; a za partiju Zorke trebala bi pjevačica, koja bi uz jako grlo imala i sjajnu koloraturu. A takove su pjevačice vrlo rijetke. Porin opet morao bi biti herojični tenor u opće, a pjevajući dumku »Zorko moja, Zorko mila« morao bi uzajmiti svu slatkoću i nježnost liričkoga tenora. I zborovi su vrlo naporni, naročito za soprane i tenore; kao da je pred 50 godina bilo više i boljih soprana i tenora nego danas.

Što se tiče harmonizacije i kontrapunktičke obradbe, u svakom se taktu razabire, da je Lisinski bio učenik stroge i savjesne praške škole, koja je osnivala svu svoju teoriju na klasičkim uzorima Haydna, Mozarta i Beethovena. Tu je sve do najveće skrajnosti pravilno, kao kakva uzorna radnja odlična učenika. Nema tu nikakvih sloboština ni ekstravagancija, nema tu iznenadjujućih, slabo opravdanih modulacija, kao u novijih kompozitora. Upravo zato doimije se i Lisinskova glazba tako ugodno uha, jer je pravilna i uza to lijepa; gotovo da se odmaramo nakon silnih ekstravagancija novijih evropskih kompozitora. Neki su prozvali operu »Porin« klasičkom; ako bi to ime zavrijedila, išlo bi ju radi skroz pravilne i lijepe harmonizacije, lijepoga i pravilnoga toka pojedinih dionica pjevačkih i orkestralnih, radi pravilne kontrapunktske obradbe.

A instrumentacija? U današnje doba dakako, gdje je nekima orkestar sve i sva, a pjevač na pozornici tek recitator i glumac, u današnje doba, kad gospoduje polifonija i ondje, gdje joj ne bi bilo mjesta, u današnje doba jamačno bi Lisinski drugačije gospodovao orkestrom, nego što je činio pred pedeset godina. Pa ipak, koliko je napredan prema mnogim suvremenicima, naročito Talijanima, pače i prema Verdiju u starijim njegovim operama!

Instrumentacija Lisinskoga skroz je pravilna, te se u mnogom pogledu naslanja na Mozarta. On točno luči rodove instrumenata: gudala, sopila, trublje i udarala. Svaki rod je za sebe cjelina,

svaki rod predstavlja potpunu harmoniju. A on pozna i karakter svakoga pojedinoga instrumenta, te ga umije izvrsno upotrebiti, da podade situaciji ili osjećaju potrebiti kolorit. S toga ako i nije instrumentacija Lisinskova onako sjajna, kako ju poznaje moderni orkestar, ona je ipak uvijek karakteristična, zgodna, lijepa — a nikada prazna ni monotona. Već je Kuhač lijepo istaknuo, da je Lisinski pravi »Tonmaler« u instrumentaciji; to se ponovo utvrdjuje operom »Porin«. Samo da istaknem jedno osobito značajno mjesto. Krasnu molitvu Sveslavovu »Strogi oče« u 4. činu prate samo viole i violoncelli. Ali kako! Sama pratnja po sebi to je strog dvoglasni stavak, koji bi se mogao izvoditi i bez pijeva, a ipak bi bila za se cjelina!

Kroz pedeset godina znalo se za operu »Porin«, te se mnogo spominjalo o njoj. Nastojanjem Štriginim, trudom »Kola« i »Glazbenoga zavoda« izvodili se na koncertima pojedini manji i veći odlomci, pače i čitavi čini. Ja sam barem od 1860. do 1896. čuo čitava tri prva čina! No kad se spominjalo, da bi trebalo čitavu operu iznijeti na pozornicu, sve se toga žacalo, da se ne bi iznašanjem »z a s t a r j e l e« opere doživjela blamaža. Znalo se, da je opera pisana u starom »koncertnom« stilu, da treba za nju vrsnih pjevača, pak se svatko bojao oskvrniti uspomenu na i onako tužnoga Lisinskoga. Pače kad jè ravnatelj opere g. Faller pred dva tri mjeseca meni saopćio, da uči ozbiljno operu »Porin«, ja sam slegao ramenima. No Faller se dosjetio jadu. Učinio ono, što se redovito čini sa »zastarjelim« operama, ono, što je s največim uspjehom učinio ravnatelj bečke opere Mahler sa Smetaninim »Daliborom«. Faller je skratio operu, ispustio suvišni nakit i repeticije, nadahnuo sudjelujuće umjetnike oduševljenjem i ljubavlju za hrvatsku umjetninu, i eto čuda: Faller sa »zastarjelom« operom iznio sjajnu pobjedu, sjajnu kao i sam Porin pred tisuću godina nad Francima.

I tako je »Porin« s premierom svojom slavio i pedesetgodišnjicu. Možda je i bolje, da je pedeset godina u arkivima počivao. Možda nama više treba onoga zanosa, onoga žarkoga patriotizma, nego suvremenicima Lisinskoga. Jest, bolje da je »Porin« tek danas došao na pozornicu. Ta i tim je dokazano, da »d o b r a d j e l a« nikad ne propadaju, da ih ne mogu sve tmine i paklene sile svladati: dobra djela kada tada izlaze na javu i stječu priznanja od zahvalnih epigona.

A i intendant g. Stjepan pl. Miletić učinio je ne samo dobro, nego i junačko djelo, iznesav nakon žalosnih iskustva s originalnim radnjama prošlih godina operu »Porin«, za koju nije ni slutiti mogao, da će s njom održati sjajnu pobjedu. Budi mu zato iskrena hvala i priznanje! Mogao bih izvadjanju i inscenaciji gdje što i prigovoriti, ali nakon tako sjajne i srećne pobjede mora i najzubatiji protivnik sviralom za pojas.

Hvala Bogu, da smo se jednom svi Hrvati barem u jednom složili: da je naime opera »Porin« krasna i na čast Lisinskomu i našemu ubogomu narodu.

—::-::—

Život Vatroslava Lisinskoga nakon povratka iz Praga pa sve do smrti njegove pravi je križni put. Prilike u Zagrebu i Hrvatskoj bijahu se za njegova izbivanja (1847—1850) tako bitno promijenile, te nije bilo ni pomišljati, da bi se on kao narodni glazbotvorac mogao održati i srećno poživjeti. Hrvatska nije bila tako jaka ni materijalno ni moralno-umjetnički, da bi mogla opskrbiti i uzdržati čovjeka, koji se je posvetio jedino stvaranju narodnih glazbenih djela, baš tako, kako nije bila podobna, da osigura opstanak narodnim književnicima. Lisinski bi stoga bio možda bolje uradio, da je namah zatražio koju javnu službu, pa da je samo svoju dokolicu ispunjao radom na glazbenom polju. To bi bilo tim zgodnije, što on nije bio praktični glazbenik, pa je glasovir, koji je jedino umio, udarao baš toliko, koliko je njemu trebalo i godilo.

Nesreća je medjutim bila, da Lisinski nije tako uradio, već je u svome poletu odlučio, da i dalje živi samo za glazbu i od glazbe. Jamačno ga je u tom podupirao i Štriga, koji se je još uvijek nadao, da će svome pobratimu moći da osigura stalno mjesto budi u kazalištu budi u tadanjem glazbenom društvu (društvo skladnoglasja, Musikverein) i njegovoj školi. Ali to glazbeno društvo, kojemu su tada stajali na čelu sami vrli patriote hrvatski pod predsjedništvom opata i kanonika zagrebačkoga Ivana Kralja (odbornici su bili Čačković Franjo Vrhovinski, Juratović Josip, Smodek

Matija, Muhić Pavao, Hatz Pavao, Joža Pavao i drugi) bilo je spalo na tako niske grane, da se je radilo o njegovu rasulu. Odbor je stoga još 27. prosinca 1849. poslao predstavku na bana Jelačića i na bansku vladu s molbom, »neka bi (banska vlada) društvo skladnoglasja pod državnu zaštitu uzeti i sa zavodom preparandije spojiti, i kao u konservatorium pretvoriti izvolila«. Ali ban Jelačić nakon neuspjelih pokusa kod ministarstva prosvjete javio je iz Beča 1. ožujka 1850, da to ne može biti, već neka društvo »putem dobrovoljnih prinesaka svoj opstanak s onom revnošću uzdržati nastoji, bez koje isti zavod niti s javnom potporom napredovati ne bi mogao«.

Misao dakle, da glazbeno društvo sa svojom školom postane zemaljski ili državni zavod, bi zabačena. Odboru ne preostade drugo, nego da skuplja što više podupirajućih članova, pa da njihovim prinosima uzdržaje školu. Tako je i Lisinski nakon svoga povratka iz Praga stupio u društvo i kao podupirući i kao izvršujući član, a njemu se je pridružio i pobratim Štriga, jamačno s tom mišlju, da Lisinskomu u društvu i školi osigura dostojno mjesto.

Malo zatim, — 24. studenoga 1850, — obdržavala se je glavna skupština glazbenoga društva. Ovom prigodom izabran bi u odbor Alberto Štriga, a za tajnika Pavao Joža, dok su ostali odbornici ponovo potvrdjeni. U toj skupštini biše stvorena dva zamašna zaključka. Jednim bi izabran poseban odbor od četiri lica (Stauduar, dr. Vancaš, Mraović i Štriga), koji će svojim ličnim uplivom sabirati nove podupiruće članove, da se tako pridigne novčana snaga društva; drugi predlog glasio je doslovce: »Budući da dosadanja pravila (od g. 1826.) u ovo vrijeme nisu posve svrhi shodna, odlučilo je društvo, da se nova pravila načine i sadanjim okolnostima bolje prilagode, kojima bi se moglo stanje društva pobolišati i na veći procvjetanja stupanj dovesti. Da takova izrade i društvu predlože, odredjeni su pod predsjedništvom gospodina Čačkovića gg. sučlanovi Juratović, Lisinski i Štriga.« Štrigu je dakle zapala dvostruka zadaća: i da sabira nove članove i da zajedno s drugima (naročito s Lisinskim) izradi nova pravila.

Prvih mjeseci god. 1851. sabirali su se novi članovi za društvo. U arhivu glazbenoga zavoda pohranjena su dva sabirna arka, u koje su vlastoručno upisivali novi podupirući članovi svoja imena. Na jednom arku čitaju se imena: Jellačić ban, Benko Lentulaj, Franjo Žigrović, dr. Rulitz, Fluck, Jos. Bunjevac, S. Kušević, Nikola Melinčević, Vjekoslav Babukić, Ivan Kukuljević, I. Mažuranić, Franjo Zengevall, Adalberto Shauff, Antun Kottas satnik, I. Gyurgyevics, J. Verbanić, Fr. Novak, Tomić, Ljudevit Gaj, Kamauf, Paja Čavlović, Gedeon Zastavniković, Matia Mrazović, Mijo Krešić, dr. Praunsperger, Metel Ožegović. Dragutin Klobučarić, Juro Jellachich, Nikola Faller, Joseph Krieger medicinac dr. i još brojni drugi; a na drugom arku zapisani su Petar Preradović c. kr. kapitan, Ljudevit Sinković, Ivan Vardian, Šplait, Janko Car, Vezić Vladislav, Praus, Jakov Epstein, Sava Bogdanović, Josip Sojka, Vinko Vrba, Jakov Hrubi, Ferdo Bernardić i još neki. U sve pristupilo je društvu u prvi mah 65 novih članova; do konca godine 1851. pomnožao se je broj do 83., tako te bi prihod društva iznosio kroz godinu za 864 forinti više nego dosada.

Još 25. svibnja 1851. obdržavala se je izvanredna glavna skupština glazbenoga društva, u kojoj su sudjelovali i novo upisani članovi. Predsjednik Ivan Kralj napomenuo je, »kako su gg. Alberto Štriga i Franjo Stauduar svojim nastojanjem nove članove, i to u neočekivanom broju, društvu pribavili,« pa im je za to njihovo nastojanje izjavio javnu

zahvalu. Na to bi opet izneseno pitanje o novim društvenim pravilima, koje jamačno dosadanji odbor ne bijaše još sastavio. U § 2. zapisnika ove glavne skupštine čitamo: »Govori član društva g. Alberto Štriga o dosadanjem kukavnom stanju društva, koje sve bolje vidivnim načinom propadaše. Gospodin govornik preporučuje dva odbora potrebitom vlašću providjena, i to odbor sudjelujućih i odbor podupirajućih članova. Onaj bi se imao brinuti za umjetni napredak društva, ovaj pak za materijalno dobro, te bi imao nastojati o tom, da društvu neprestano nove te nove članove pribavi. O potrebi preinačenja društvenih pravila govorio je takodjer g. Ljudevit Šplait (odvjetnik). Bi zaključeno: da bi g. Lisinski i gosp. Ljudevit Šplait nova izradili pravila, koja bi imali podvrći sudu odbora, a odbor je dužan ovo sveopćoj sjednici (naime glavnoj skupštini) predložiti. Članovi pak toga odbora imenovana su slijedeća gg.: Fr. Čačković kao predsjednik odbora, zatim Rulitz, Preradović, Krešić, Mihić, Praus, Stanisavljević, Ljudevit Šplait, Robert Zlatarović, Franjo Gašparić, Lisinski i Alberto Šrtiga.«

Novo izabrani odbor ad hoc sastao se je već sutradan 26. svibnja, te je ustanovio glavna načela za nova društvena pravila, na što su Lisinski i Šplait preuzeli konačnu redakciju njihovu. U drugoj izvanrednoj glavnoj skupštini od 31. kolovoza 1851. biše nova pravila pročitana i jednodušno prihvaćena. Podjedno bi odredjeno, da se nova pravila podnesu »presvijetlomu c. k. vrhovnomu županu (zagrebačkomu) Josipu Bunjevcu s poniznom molbom, da bi dostojao ovih potvrdjenje kod c. k. visoke banske vlade isposlovati. Ova društvena pravila, kada se od višeg mjesta potvrde, imadu se putem štampe priopćiti.« Napokon bi na predlog gospode Vancaša i Štrige odlučeno, da do više potvrde novih pravila upravu društvenih posala i dalje vodi kanonik Ivan Kralj, »koji opet neka si izvoli izabrati odbor privremeni, koji bi njegovu prečastnost podupirao u rukovodjenju društvenih poslova tako u ekonomskom kao i u tehničkom obziru. Naloženo bi zajedno ovomu (privremenomu) odboru, koji se po njegovoj prečastnosti imenovati ima, da svakako nastoji, da se što prije otvori glazbena škola.«

Na ponovnoj skupštini, koja se sastala namah 3. rujna 1851., proglasio je predsjednik Kralj po podijeljenoj mu ovlasti članovima ekonomskoga odbora: Rulitza (za načelnika), dra. Praunspergera (za namjesnog načelnika), onda dra. Vancaša, Šplaita, Krešića, Franju Štauduara, i tajnikom Jožu; a članovima tehničkoga odbora: Štrigu (načelnika), Gašparića, Lisinskoga, Bogdanovića, Jurja Zlatarovića, napokon blagajnikom Juratovića. Ovi privremeni odbori radili su vrlo revno, a naročito su nastojali oko reorganizacije društvene škole. Tehničkomu odboru bi povjereno, »neka savjetuje glede novih učitelja muzike (mjesto obnemoglih Wisnera i Schnaidtingera), i koliko ih treba i kolika će im biti plaća.« Zadaći svojoj zadovoljio je tehnički odbor namah sjutradan 4. rujna, predloživši uz ino, da se na društvenoj školi osnuju tri učiteljska mjesta (jedno za gusle, drugo za violoncello, a treće za pjevanje uz nižu i višu teoriju.) Učitelji gusala i violincella imat će plaću po 450 forinti srebra na godinu, a učitelj pjevanja i čitave teorije godišnjih 300 forinti. Prema tomu sastavio je ekonomski odbor u svojoj sjednici 1. listopada 1851. i neki proračun za dojduću godinu. Ustanovljeno bi, da će društvo imati godišnji prihod od 1500 forinti, a sigurni trošak za tri učitelja i podvornika iznosio bi 1350 forinti, tako da bi za sve ostale troškove preostalo jedva 150 forinti. Prema tomu predložio je ekonomski odbor: »neka se natječaj za učitelje... putem doma-

ćih, praških i bečkih novina rasglasi.« Rezultat natječaja nije bio povoljan; javilo se tek pet natjecatelja, većinom domaćih glazbenika.

U to se je doznalo, da je c. kr. banska vlada nova pravila »do znanja uzela«, pa je privremeni predsjednik, opat Kralj, sazvao za Cecilijino 22. studenoga 1851. redovitu glavnu skupštinu, da se društvo prema novomu pravilniku konstituira. Opat Kralj zadržao je na sveopću želju mjesto predsjednika i upravitelja društva; u tehnički odbor izabran bi Karlo pl. Klobučarić (koji bijaše pred nekoliko mjeseci društvu pristupio) za načelnika, a Vatroslav Lisinski, Josip Juratović, Franjo Gašparić i starina Franjo pl. Čačković za članove; u ekonomsk. odbor pristupio je Franjo Stauduar kao načelnik, a Pavao Hatz, dr. Aleksa Vancaš, dr. Aleksa Praunsperger i dr. Smodek kao članovi. Štriga, kojemu se bijaše predsjednik ponovo zahvalio za njegov trud oko sabiranja novih članova, nije ušao u ravnateljstvo, jer se je tada spremao sa svojom suprugom Julijom Videc poći u Beč, da ondje zajedno s njom uči umjetno pjevanje, za što su od biskupa Josipa Schrotta u više mahova dobili do 7000 forinti. Pet dana nakon glavne skupštine (27. studenoga) okupilo se je novo izabrano ravnateljstvo ili odbor u skupnu sjednicu, da bira učitelje. Izabrani biše većinom glasova: kantor zagrebačke izraelitske bogoštovne općine Antun Švarz za guslanje, koralista prvostolne crkve zagrebačke Ignjat Lichteneger za pjevanje i diplomirani praški konservatorista Ivan Oertl za učitelja violoncella. Kao četvrti imenovan bi Martin Bittmann suplentom u glazbenoj školi i zajedno kurzorom društva (koji će pobirati članarinu). Napokon bi »gosp. članu tehničkog odbora Lisinskomu povjereno nadzorništvo muzikalnih učiona za ovu godinu.« Tako je Lisinski u studenom 1851. postao odbornikom i nadzornikom škole glazbenoga društva. Budući da je to i po novim pravilima (koje bijaše on sam sastavio) bila počasna služba, nije on primao nikakve plaće, a nije ju ni mogao primati. Suviše su materijalne prilike društva, koje nije imalo ni svoga stana, već je držalo školu u zgradi c. kr. akademije i gimnazije, bile tako oskudne, da je jedva smagalo plaće za tri učitelja!

Tako je Lisinski mnogo doprinesao reorganizaciji glazbenoga društva i škole u Zagrebu, dok je sam ostao bez stalne privrede. Svakdanji kruh zaradjivao je podučavanjem u glasoviru i posvećivanjem svojih kompozicija svojim učenicima i učenicama. Tako je za gospodičnu Klotildu Vranicanovu, kćer Ambroza Vranicana Dobrinovića, koji ga bijaše za to 18. travnja 1851. pismeno zamolio, sastavio i 7. svibnja posvetio »Fantaziju vrhu slavjanskih napjeva«; za gospodičnu Otiliju Vancaševu napisao je četvorku »Ljubice«, pače ju dao štampati u Beču kao svoju nakladu. Medjutim je zaželio, da bi se štampala sva njegova djela. U to ime obratio se je na »Ilirsku (jugoslavensku) Maticu« u Zagrebu pismom od 8. rujna 1851., zamolivši ju, da mu njegove kompozicije — 90 po broju — ili sama štampom izdade, ili da mu uzajmi potrebitu svotu, da uzmogne svoja djela sam izdati. Molbenica glasi ovako:

»Slavnomu odboru Matice jugoslavenske pokorna molba. Gospodo! Domorodnim i zaista velikodušnim žrtvam mojih zemljaka zadobih priliku, da u glazbi viši stepen izobraženja postignem, i boravih za to kroz tri godine u slavnom Pragu. Tako se vratih amo u domovinu, da ovdje cijelom dušom posla se primim, na koliko polag mogućnosti miloj domovini koristit bi u stanju bio. Tako prodje čitava godina, a ja, koji samo time zahvalnost prama domovini dokazati mislih, ako u njoj i za nju samo radim, — ja rekoh

— borim se s tugom, nevoljom. Da li je to za cilj, za kojeg postignuće mlogi mojih zemljaka mene u daljini materijalno podupirali su? Da li je time stvar dokučena? Da li ništa više za željeti nema? O, da sam to znao, da se kod nas samo ono teženje — koje baš duševnim gladom nazivati mogu — zato probudi, da poslije osamljeni, zaboravljeni stinjemo, ko izgubljeno stado; želio bi, da mi bog n' ćuti ni sposobnosti kakove za umjetnost podijeli, želio bi u prostoti život svoj tjerati, jer i onako, kao svaki drugi, vidim se bez cilja u domovini osamljena.«

»Dosada napisah 90 djela, medju njima, kako vam gospodo znano bude, nalaze se dvije opere. Broj mojih proizvoda dan za dan raste, a ja ne imam nikakve prilike, da takove svijetu predadem. Zamolih privatne ljude, koji predočene po meni njima žrtvice niti ne bi ćutili, da mi pomognu; jedni se ispričaše, da im prevratno ovo vrijeme toliko i toliko škode čini, drugi na molbe moje niti odgovara dali, a treći, kojim stanje moje priopćih, rascviljenim srcem simpatije svoje pokazali su, no suzama se djeca batrivit mogu.«

»Zato slavnome odboru Mâtice predlažem ovu moju zaležitost, i prosim, da mi vi, gospodo, koji tu kao prava jezgra domorodnih ljudi stojite, koji znate, šta će reći, umjetnikom bez odziva biti, da mi vi pomognete, bez da se zavodu tome ikakva šteta učini.«

»Na dva načina kadri ste to izvesti, naime: ili prisvojite za društvo Matice komade moje za tis(a)k priredjene; ili mi za tiskarske troškove malenu glavnicu uzajmite. Ako prisvojite koji proizvod moj, zamolio bi vas, da mi za život moj nešto opredijelite, tako od komada, kojega tis(a)k na 70 for. došao bi, prosio bi vas nagradu od prilike 30 for., i tim načinom čitav trošak iznosio bi 100 for., — i jošte pripravan sam, sâm poslove tiska i korekture obvršivati. Ako mi uzajmite molim samo 70 for., koje za izdavanje neophodno trebam, a vi možete od mene za veću sigurnost i to pravo zadobiti, da novci dolazeći najprije za namirenje Matičinog fonda pobrani budu, — ostali pak višak meni ostane.«

»Vidim unapred, da vam, kao i meni prvi način shodniji bude. A ja polag slabog mog mnijenja mislim. da prva svrha Matice jest uopće samo težiti, da se ukus za izobraženje raširi; a to sigurno se time najprije postigne, tim većma, ako ja samo takove stvari za tis(a)k priredim, koje su sa literarnom poezijom u užem savezu, kao pjesme, izvadak iz opera ili pobrani narodni napjevi. Za primjer mogu dovesti Ljubljančane, koji već nekoliko proizvoda izdali su.«

»U čvrstoj nadi, da vi, gospodo, ovaj korak dragovoljno poduprirati ćete, moram samo još to primetnuti, da je on poslјednje u domovini mojoj, — jer već sa strahom pomišljam na položaj moj budući, koji će me prisiliti, da tudjim bog(ov)om se klanjam, da sate mog života radi uzdržanja tudjincu posvetiti morat ću.«

»Tim na dobar uspjeh nadajući se ostajem u dubokom štovanju pokoran sluga Vatroslav Lisinski, skladatelj.«

Ova vrlo značajna molbenica jamačno se je duboko dojmila odbora Matice ilirske. Kad se je zatim u sjednici književnoga odbora »Matice ilirske« od 26. rujna 1851., u kojem bijahu osim potpredsjednika Ivana Kukuljevića odbornici Mirko Bogović, Stjepan Ilijašević, Ivan Mažuranić, Petar Preradović, Bogoslav Šulek, Franjo Žužel i tajnik Andrija Torkvat Brlić, pretresala »molbenica g. Vatroslava Lisinskoga, umjetnika u glazbi, gdje moli od društva »Matice« potporu pri izdavanju svojih glazbenih djela«, jednodušno bi odlučeno: »Budući da je § 2. pravila opredijeljenju takove potpore ili izdanju glazbenih umotvora na troškove društva protivan, to se ne može molba ispuniti. No povodom ovim odluči se, da se pripravi pred-

log za veliku skupštinu »Matice« od strane ravnateljstva, po kom bi u krug predmeta troškom »Matice« izdavat se imajućih i glazbeni umotvori spadali. Osim tog će se od strane ravnateljstva velikoj skupštini »Matice« predložiti osnova, koju g. Mirko Bogović sastaviti obeća, za utemeljenje »Društva za podupiranje umjetnosti«, ne bi li se tako inicijativa k utemeljenju tog društva od članova »Matice« učinila.« Da se ipak Lisinski nekako primiri, još bi pridano: »Ima se (Lisinskomu) otpisati, da se u načelu prima ponuda njegova, i da će »Matica« svaki svezak, kojega presude radi u smislu pravila društva poslao bude, po odluci odbora svaki put tiskati dati i njemu nagradu od 100 istisaka opredijeliti.« Nema medjutim traga, da je Lisinski ikad što na ocjenu poslao, a niti tome, da bi odbor na glavnoj skupštini ove svoje zaključke i predloge pred članove iznio.

Lisinski, čini se, polagao je odsad sve svoje nade jedino u glazbeno društvo. Prionuo najživlje uz posao, te je sve kao besplatni nadzornik škole upravo neumorno radio. Pohadjao je revno školu, koju je polazilo 40—50 učenika, te nadzirao mar ljivo rad i učitelja i učenika. Osobito se je negdje radovao, kad mu je društveni odbor 25. siječnja 1852. još i ravnanje društvenih koncerata i učeničkih produkcija povjerio. Za zaključni ispit u školi 25. srpnja 1852 komponovao je pače i 2 nova komada: jednu pjesmu za sopran uz pratnju glasovira (»Dvije ptice« od P. Preradovića), koju je pjevala učenica Paulina Jakhelova; i onda sedmeroglasni mješoviti zbor (»Jutro« od Petra Zoričića) sa sopran-solom, koji je izvodila učenica Valerija Hudjekova. Suviše je upriličio i koncerat 20. kolovoza u počast nove protektorice društvene, banice Sofije Jelačićke.

U prvoj polovici 1852. radio je o tom, da se približi biskupu djakovačkomu Josipu Jurju Strossmayeru. Tu je bio posrednikom bivši Matičin tajnik A. T. Brlić. Dne 20. veljače 1852. pisao je Lisinski Brliću u Djakovo: »Gospodine prijatelju! Evo vam pošiljam moje novo sastavljeno Kolo za P(iano) F(orte), — horvatskoga nemam za sad — i sigurno bi se bio požurio, no kopista mi je ljenština. Sa onomadne poslanim Mazurom i Kadrilom iznaša sve ukupno 2 for. sr. Jošte Vas imam najuljudnije moliti, kakovim načinom da ja onih 200 nar(odnih) napjeva po G(juri) Augustinoviću pobranih dobiti mogu za prepisati, — no to mi nekako javite. — Osvjedočen nadalje o preč. gosp. biskupu Strossmajeru, kako od svih strana čujem, da on velikodušno osamljen umjetnost podupira — usudjujem se Vas zamoliti — bili Vi tu dobrotu imali, i njemu nekako od moje strane najpokorniju prošnju izrekli glede dopuštenja, da mu jedan od mojih glazbenih proizvoda posvetiti bi smio: vrlo biste me time obvezali — ako tu milost steći bi mogo. U Vaše prijateljstvo preporučajući se čekam sa željom na odgovor. Vaš pokoran V. Lisinski.«

Brlić je nakon nekog vremena (21. ožujka) iz Djakova odgovorio: »Štovani gospodine! Dični narodni umjetniče! Na štovani Vaš list od 26. pr. mj., koji sam biskupu proštio, imam Vam od njegove strane odgovoriti da će mu neizmjerno milo biti, primiti posvetu napjeva za misu, prodiku i druge svečanosti u narodnom duhu tako, da se i crkvenost time u obzir uzme. Čim dakle budete pripravili Vaše sastavke, molit ću, da ih priopćite meni, pa ću ih ja pokazati presv. gosp. biskupu, koji u podupiranju umjetnosti, osobito gdje se ona slaže s istinami vjere, u kojoj je on biskup, najveću nasladu žitka svog nahodi. Ostajem s odličnim štovanjem Vaš iskreni dr. Brlić.« Čini se, da se Lisinski našao u maloj neprilici, jer se dosad crkvenom glazbom nije bavio.

Samo tako bit će nam razumljivo njegovo pismo Brliću od 26. ožujka 1852., u kojem piše: »Dragi Gospodine! Dobivši Vaš odgovor uvidjam sa radošću tako blagu naklonost presvj. g. biskupa kao i Vaše u njega glede mene zaštite — i blagodarim Vam na tom iskreno. Zajedno mi Vi pišete — da za posvetu bi se crkveni predmeti bolje pristojali — što i ja sam predvidjam; zato nameravam nekoliko napjeva (za cijelu misu najmre, prodiku — i druge svečanosti) u narodnom duhu za puk tako napisati, da se oni, kao u Njemačkoj Haydnovi napjevi, u narod uvedu, tim laglje se takodjer to postići će, ako se svakome organisti jedan istisak pošalje. Ali istina, ja to tekar za nekoj čas dogotovit mogu; — za taj par već od prije mislio sam, da presv. go(spodinu) biskupu 3 komada posvetim, koji su svi moralnog sadržaja, kao »Oče naš« od Trnskoga, — »Moja ladja« i »Lahku noć« od Preradovića, koje posljednje, mislim, da ste već i sami ovdje čuli, i koji opću pohvalu postigoše. — Zato evo usudjujem Vam predložiti, je li bi ove 3 komade za posvetu priredio ili pako gore rečene napjeve; i molim Vas najuljudnije, da mi glede toga čim prije dovoljne odluke od strani presv. go(spodina) biskupa priručiti izvolite. Ona dva forinta primio sam. Time ostajem u čvrstoj nadi, da mi Vi kao dosad prijateljsku potporu ne uskràtite, i zajedno ostajem s iskrenom zahvalnošću Vaš pokoran V. Lisinski.« Ovim pismom prestaje korespondencija izmedju Brlića i Lisinskoga, pa ne znamo, da li je Strossmayer posvetu onih triju pjesama primio, kao ni to, da li je Lisinski one crkvene napjeve ikada zgotovio i biskupu poslao. Ali se iz svega razabira, da je Lisinskomu tada bilo vrlo tijesno pri duši.

U to sinula je nevoljnomu narodnomu umjetniku nada s jedne strane, gdje nije ni slutio. Orguljaš prvostolne crkve zagrebačke Zaharija Z e l l n e r imao je sina L e o p o l d a A l e k s a n d r a, koji je nekad zajedno s Lisinskim u Zagrebu školu polazio, pa onda pošao u Beč, gdje se je usavršio u glazbi te postao urednikom umjetničkoga časopisa »Blätter für Theater u. Musik«. Taj je Leopold u jednom pismu na oca pozdravio svoga nekadanjega suučenika Lisinskoga, pa ga podjedno zamolio, da mu za njegov časopis napiše izvještaj o glazbenim prilikama u Zagrebu. Lisinski je poziv objeručke prihvatio, te 25. svibnja 1852. u njemačkom jeziku napisao veći dopis, iz kojega vadimo ova mjesta:

»Kako je Vama poznato, bio je naš glazbeni zavod već u posljednjim trzajima, ali mi smo toga siromaka opet na noge podigli. Sada je zavod kako tako organiziran, imademo i nove statute po vis. ministarstvu potvrdjene i pohvaljene. ali ti statuti stoje na žalost samo na papiru. Da se u praksi ne vrše, tomu je kriv odbor, u koji su ljudi birani samo za to, da im se iskaže počast. Ovi ne mare, da li umjetnost ostaje umjetnost ili ne, premda ima i medju njima izuzetaka, ali samo vrlo malo.«

»Za sada imademo u glazbenom zavodu 42 pitomca, koji se podučavaju u glazbenoj teoriji, u pjevanju i u gudanju violine i violoncella. Moja malenkost ima čast, ali samo čast, biti nadzornikom škola, te je ta malenkost primorana davati privatne lekcije, da ne postane još veća malenkost. Kako to prudi mojemu zvanju i kako to djeluje na fantaziju, koja bi trebala poticanja i njegovanja, ali koja je dobila u toj zemlji strašan udarac od apatije: to prepuštam Vašemu mudromu i samosvjesnomu sudu.«

— — — — — — — — —

»Vječna je šteta, š t o s e n a š g l a z b e n i z a v o d p o s v e m a i g n o r i r a, jer ako ikada, to bi sada mogao zadovoljavati svojoj svrsi. Kako bi lijepo mogao uzgojiti glazbene sile za buduće kazalište! U tom slučaju ne bismo trebali namicati sile iz tudjine.«

All° mod^to

Pet čašah.

Fine

i tvojih lozah, do-mo-vi-no, tvo-ji sin-ci pi-ju vi-no, tvom ol-ta-ru krvca naša, tvojoj sre-ći prva ča-ša, tvojoj sre-ći prva ča-ša!

D.C. al fine

U Zagrebu 26. siečnja 1852. V. Lisinski

Rukopis V. Lisinskoga. (Napjev k pjesmi »Pet čaša« od P. Preradovića.)

2

Druga čaša, braćo, sada
Našim slavnim mrtvim spada,
Da oživi duh njihovi
I u nami se ponovi!

3

Treća čaša svim živućim,
Koji uviek srcem vrućim
Za dom i za narod rade —
Da dug život Bog im dade!

4

A četvrta onoj braći,
Koju vid i razum kraći
Stranputice bašat čini,
Da se vrate k domovini!

5

Petu čašu svaki svomu,
Što na srcu leži komu —
Il je ljuba, il je zlato —
Da mu od Boga bude dato!

Rukopis V. Lisinskoga. (Dalji tekst pjesme »Pet čaša« od P. Preradovića.)

»Pa tako je i s mojim radnjama, kojih imam do sada kakvu 100. Niti prijatelja ne mogu naći, koji bi htio moje kompozicije preporučiti kojemu bečkomu nakladniku, da ih iznese u bijeli svijet, kamo li da bi se tko sam u mene upitao! Iskreno ispovijedam, da sam već često mislio, da biste upravo Vi mogli u toj stvari posredovati, budući da uživate velik ugled u umjetničkom svijetu. Ja ne bih iz početka tražio honorara od nakladnika, te bi mu smjesta poslao nekoliko svojih boljih njemačkih popjevaka. Znam, da ta moja molba nije za Vas malena, ali uzdajući se u Vašu prijateljsku iskrenost, koju od vajkada poznam, molim Vas što svesrdnije, da se zauzmete za tu stvar, ako Vam je ikako moguće. Toliko za sada. Skoro ću Vam priopćiti još neke pojedinosti o našem glazbenom mrtvilu. Uz srdačno prijateljstvo ostajem Vaš V. Lisinski.« Iza ovoga pisma nema više ništa; čini se, da se je i Zellner njegovim vapajima oglušio!

U to se je pročulo, da će car i kralj Franjo Josip I. sa suprugom Elisabetom naskoro Zagreb pohoditi. I u glazbenom društvu uzžurbao se svijet, jer se je nadalo, da će se sada moći polučiti ono, za čim se već dvije godine zalud vapilo: da će glazbena škola ili doći u vladine ruke ili bar primati primjerenu subvenciju. I Lisinski se je poveselio, jer mu je nova nada sinula, pa je već 3. kolovoza 1852. dovršio »Koncertnu ouverturu (br. 7) za veliki orkestar u De-duru za svečanost u narodnom kazalištu prigodom dolaska Nj. Veličanstva kralja Franje Josipa I. i kraljice Jelisave u Zagreb god 1852.« Što si je tom prigodom mislio, nije teško pogoditi.

Priprave za doček činile se u veliko. Pomišljalo se čak i na to, da se Lisinskova opera »Ljubav i zloba« izvede, pa su u to ime banski savjetnik Franjo Žigrović i predsjednik upravljajućega odbora narodnog kazališta Dragutin Klobučarić po želji bana Jelačića 16. kolovoza 1852. pisali Štrigi u Beč, da zajedno sa suprugom dodje u Zagreb, pa da sudjeluje pri izvadjanju Lisinskove opere. Štriga je pohitao u Zagreb, ali kad je stigao, doznao je, da je prvobitna osnova promijenjena, pa da se ne će pjevati Lisinskova opera, već da će talijanska družina izvoditi Donizettijevu »Lucrezia Borgia«. Tko je to izradio, nije poznato. Moguće da su tehničke zapreke bile, a moguće je i to, da je tko naumice osujetio izvadjanje hrvatske opere. Poznato je, da se je svaki potanki program takvom prigodom morao poslati prije dvoru na odobrenje. Činjenica jest, da je napokon za svečanu predstavu u kazalištu 2. oktobra ustanovljen ovaj program: 1. Proslov u hrvatskom jeziku; 2. Kraljevska himna, pjevana po diletantima; i 3. opera »Lucrezia Borgia« pjevana po talijanskoj opernoj družini. Propala je Lisinskova ouvertura i opera; jedina počast izkazana bi njemu tim, da uvježba s diletantima »Kraljevsku himnu«, pa da je dirigira pred kraljem. I odbor glazbenog društva sastao se je 23. rujna 1852. u skupnu sjednicu, pa je zaključio, da se tehnički odbor pobrine za serenadu, a tajnik Joža da sastavi molbu na c. kr. bansku vladu i na kralja za subvenciju glasbenomu društvu, dotično glazbenoj školi.

Lisinski je marljivo vježbao diletante, kad no je u posljednji čas redatelj svečanosti odredio, da se Lisinskomu ravnanje kraljevske himne oduzme, te povjeri Antunu Švarcu, učitelju guslanja u glazbenoj školi i do nedavna kantoru izraelitske bogoštovne općine. Ova odredba bila je moralni smrtni udarac za Lisinskoga. Naravno je, da nakon te zgode nije moglo biti više sklada izmedju školskoga nadzornika i učitelja Švarca, to

tičnoma ravnateljstvu predložiti rešenja radi.—
I tako poslove svoje kroz godinu ovu dokančajuć
iz obćeg cielja, koj svakome revnome članu jest:
uzdržanje i poboljšanja korištnog tog zavoda.—
izlazeći - predaje tima tako sl. Ravnateljstvu, kao i
sl. Skupštini na pregled s tom prošnjom, da malenu
tu žrtvu, koju on dragovoljno položi; tako primit
izvole, kako god ju on od srca rado podnese.
U Zagrebu 22. Studena 1852 V. Lisinski
Nadzoratelj družtv. učionah, i
ravnatelj glasbe družtvene.

Rukopis Vatroslava Lisinskoga. (Izvješće za glavnu skupštinu glazbenoga društva.)

manje, što su se Švarcu pridružila i ostala dva učitelja... Došlo je i do trvenja medju školskim nadzornikom i učiteljima koji su Lisinskoga tužili društvenomu odboru. Na jednu takvu tužbu upravio je predsjednik Kralj na Lisinskoga ovo vlastoručno pismo:

»Vele štovani gospodine učione muzikalne ravnatelj! Ovdje priloženu tužbu u tu svrhu Vami priopćujem: da izvolite sprot ili sami kao ravnatelj škole shodnu naredbu načiniti, ili odboru tehničkomu predstaviti, da se stvar uredi i uzrok pritužen̄ja prestane. U ostalom Vas uljudno pozdravljam. Sluga pokoran Ivan Kralj m. p. U Zagrebu 9a studena 1852.«

Kako se je stvar ovaj put svršila, ne znamo; ali kad je malo zatim 28. studenoga 1852. održana glavna skupština glazbenoga društva, Lisinski je u njoj pročitao svoje 22. studenoga napisano vrlo opširno izvješće, u kojem je istaknuo i ovo: »K o l i k o m j e g o d r a d o š ć u p o t p i s a n i p o v j e r e n e s e b i p o s l o v e k a o n a d z i r a t e l j u č i o n a i k a o r a v n a t e l j d r u š t v e n e g l a z b e p o p r i m i o, i p o l a g m o g u ć n o s t i o b a v l j a t i s e j e p o t r s i o, d o ž i v i o j e ž a l i b o ž e k o j e k a k v i h s l u č a j e v a, g d j e n o s â m n i k a d a r b i o v i š e p o m i s l i t i, d a l i j e o n p o d r u š t v u z a n a d z i r a t e l j a i r a v n a t e l j a g l a z b e n o g i z a b r a n i p o t v r d j e n i l i n e: m o l i o n z a v e ć u s v o j u s i g u r n o s t o d s t r a n i r a v n a t e l j s t v a, d a o n o n j e m u d o t i č n i i s h o d n i u p u t a k p i s m e n o p o o d b o r i m a p o t v r d j e n u b u d u ć e p r e d a, n a k o j i u p u t a k o s l a n j a j u ć i i p o z i v a j u ć i s e b a r ć e u s t a n j u b i t i p r e s a p i t i, š t o n o u n j e g o v e d u ž n o s t i d i r a i l i n e«.

Namah sutradan iza glavne skupštine, 29. studenoga došlo je do oštroga sukoba u glazbenoj školi. Lisinski sâm o tom piše u konceptu jednoga lista: »Bezobraznost učitelja N., koji se usudi značaj moj ne samo pred članovi (odbora) uvrijediti, nego time i čitavoj mladeži neposlušnost posredno ucjepljivati, jer ne samo da je 29. studenoga nepozorno prema

meni postupao u školi pred učenicima, već me i porugljivim osmjehom zapitao, šta da sam ja kroz godinu dana tako važnoga učinio...?« Medjutim učitelji su se i dalje bunili protiv Lisinskoga, pa tražili pomoći i kod izvršujućih članova društva. Napokon su učitelji i neki izvršujući članovi sastavili molbu na predsjednika Kralja zahtijevajući, da se Lisinski makne sa školskog nadzorničtva i ravnateljstva družtvenoga orkestra. Predsjednku Kralju bila je čitava stvar vrlo neugodna, pa je sve predao načelniku tehničkoga odbora Klobučariću. Ovaj je sazvao odborsku sjednicu za 21. prosinca 1852., u kojoj su osim njega bili Čačković, Juratović, Vancaš, Stauduar, Josip Sojka (nedavno izabrani novi član, valjda sin učitelja Lisinskova), Gašparić i sam Lisinski. Pročitana bi »molbenica više članova..., da se ravnateljstvo muzikalne učione jednom između starijih, bezstrastovnom i praktičnom članu povjeri; i ravnateljstvo orkestra na drugog prenese.« Prvomu zahtjevu ne bi udovoljeno, već biše članovi Vancaš i Čačković odredjeni, da podju u glazbenu školu, pa da učitelje i učenike opomenu na »odnošenja njihova« prema nadzorniku; ako bi pak došlo do novih nesporazumljenja izmedju nadzornika i učitelja, neka učitelji po § 63. pravila svoje tegobe tehničkomu odboru podnesu. Drugi zahtjev tužilaca bi uvažen: mjesto Lisinskoga bi za ravnatelja orkestra imenovan prvi guslač orkestra, Franjo Pokorni. koji je dobio i shodan naputak.

Stvar se je ovako svršila porazom Lisinskoga, koji je sad mogao uvidjeti, da mu kao glazbeniku po zvanju i zanimanju ruže ne cvatu. Odluči stoga vratiti se onamo, gdje bijaše god. 1847. zastao, naime zatražiti državnu službu. I tako je on 5. siječnja 1853. predao molbu banu Jelačiću za jedno od četiri raspisana mjesta auskultanta kod c. i kr. banskog stola u Zagrebu. U molbenici napisao je uz drugo: »Ostalo vrijeme od 1850 mjeseca rujna (pošto se je vratio iz Praga) sve dosad živi potpisani, da poštenim načinom uzdržat se može, toli skladbom,* koli podučavanjem u umjetnosti glazbe. Videći ipak, da i uz najstalnije ustrajanje ni najmanjeg izgleda za osiguranje svoje budućnosti tim kruhom u domovini svojoj dočekati ne će, vrućom nadalje željom napunjen, da i u buduće ovdje ostane, sluteći zajedno, da će moći — ako mu Preuzvišenost Vaša mjesto auskultanta kod vis. c. kr. banskog stola milostivo podijeli, — pokorno potpisani nadležećoj sebi dužnosti svom revnošću i marljivošću iz svih sila vjerno i točno odgovarati: opetuje najpokorniju ovu svoju prošnju s tom vrućom željom, da siromašan položaj u vlastitoj domovini osamljenog milostivo pogledom Vašim usrećiti i budućnost njegovu — inače zaista žalosnu, od nasilja tamnog udesa velikodušnom Vašom očinskom rukom obraniti blagoizvolite.« Banovim pismom od 19. travnja 1853. postao je Lisinski privremenim auskultantom s godišnjom pripomoći od 300 for., dakle s plaćom, koliku je primao učitelj Lichteneger u glazbenoj školi.

Lisinski ostao je još neko vrijeme školski nadzornik u glazbenoj školi. Posljednji put sudjeluje u sjednici tehničkoga odbora od 5. srpnja 1853., kojom se prigodom raspravlja o ispitima glazbene škole i zaključnom koncertu na koncu školske godine. Na početku školske godine 1853/4. nema ga više u odboru ni u školi; njega zamjenjuje već Josip Sojka, koji obavlja mjesečne ispite u školi.

Još 23. kolovoza 1853. moli Lisinski za mjesto kotarskoga pristava, ali čekajući na riješenje ove svoje molbe, saleti ga teška vodena bolest, od koje bijaše prošle godine njegova majka umrla. Od toga časa nema više

Vatroslav Lisinski. (Po slici prof. O. Ivekovića.)

o njemu nikakvih pismenih vijesti; znademo samo toliko, koliko je pričala zaručnica mu Hedviga Ban, koja ga je do smrti požrtvovno dvorila.

Po kazivanju zaručnice Hedvige liječio je Lisinskoga dr. Zlatarović, koji je umah uvidio, da bolesniku pomoći nema. Bolesti pridružila se je i materijalna nevolja. Mnogi prijatelji bijahu ga ostavili; pače i Štriga kao da je na nj zaboravio. Jedini računarski savjetnik Vinko Vrba prinosio je nešto za njegovu opskrbu. Novaca je manjkalo u kući često puta. To je prinudilo zaručnicu, da se uteče banici Sofiji Jelačić. I ova Njemica zaista mu je poslala 25 dukata i k tomu

odredila, da se Lisinskomu iz njezine kuhinje daju jela, koja bi tražio.

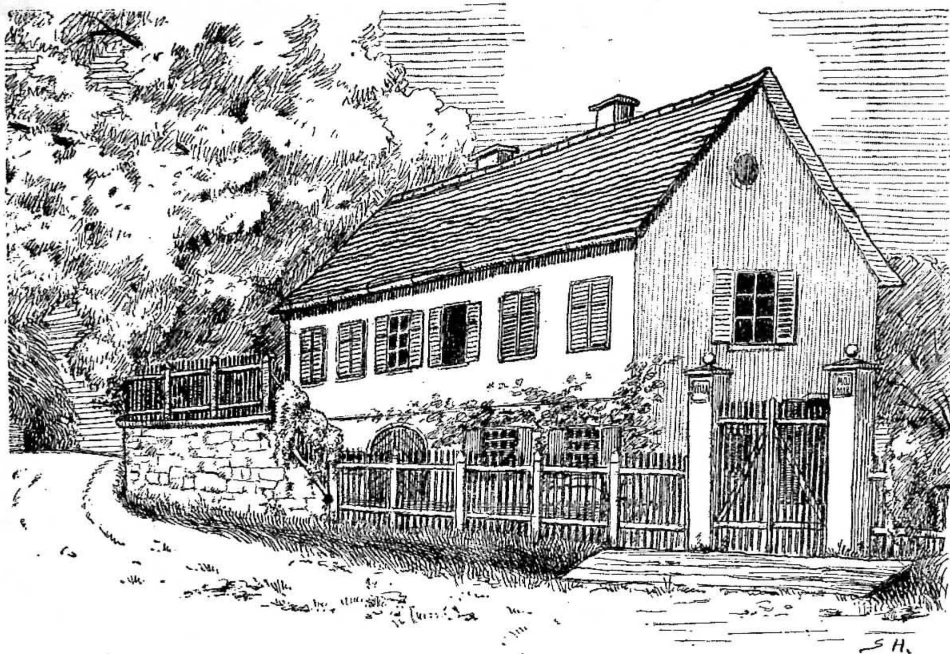
Ovako je Lisinski umirao u svome stanu u Jurjevskoj ulici (potonja villa »Mojmir«) nedaleko od groblja sv. Jurja. Sluteći skoru smrt sastavio je sam popijevku, koju će mu prijatelji na grobu pjevati. Na to umre 31. svibnja 1854. u naručju svoje zaručnice, a u nazočnosti prijatelja Vinka Vrbe i liječnika dra Zlatarovića. Pokopan bi na groblju sv. Roka, gdje su mu počivali roditelji i sestra. U beletrističnom časopisu »Neven« objavljena bi njegov smrt ovim riječima: »Preksinoć preminuo nam je nakon dugotrajnoga teškog bolovanja vrsni naš umjetnik i vrli domorodac Vatroslav Lisinski. S njim ćemo zakopati najvruće naše nade i želje za uskrsnućem domaće glazbe na temelju i u duhu narodnom. Bog bi dao, da njegove kompozicije, naime njegove dvije opere, kojima se narod naš u umjetničkom svijetu ponositi može, poslije njegove smrti zapade bolja sreća i uvaženje, nego što je nesretnom umjetniku za njegova života u dio pala. Lisinski nije još navršio 35. godinu dobe svoje, te ga potajna duševna i grda tjelesna bolest već od nekoliko godina ote višemu njegovu zvanju nasred toli krasno nastupljene umjetničke staze i u najljepšemu razvitku bogato nadarenoga i blagoga njegova duha. Laka mu zemlja!«

Lisinski bio je vrlo obrazovan čovjek. Izučio je pravne nauke i glazbu, a govorio je hrvatski, češki, njemački i dosta dobro francuski. Čitao je mnogo i znao mnogo, tako da se je njemu pobratim Štriga divio. A glazbu je osobito znao i razumio. Šteta je samo, da se je premalo bavio praktičnim glazbovanjem, pa tako nije mogao imponirati praktičnim glazbarima svojom vještinom na pojedinim glazbalima. A i velika publika više cijeni izvadjajuće glazbenike, nego li stvarajuće. To je i Lisinski osjetio, kada su prigodom prvih predstava »Ljubavi i zlobe« više povladjivali pjevačima nego njemu, autoru djela! Još je bila nevolja, što nije bio zgodan ni vješt dirigent. Možda je tomu bila kriva njegova prirodjena plahost, a možda i nesrećna — noga!

Kuhač u svojoj biografiji o Lisinskom nagadja, da je mogao napisati dvije stotine kompozicija. Ali Lisinski sâm piše Matici god. 1851., da ima oko 90 svojih djela, a Zellneru god. 1852., da ih ima do 100. Razlika u brojenju bit će stoga, što Kuhač svaku preradbu jednoga te istoga komada smatra za posebno djelo, zatim što Lisinski svaku svoju kompoziciju ne računa za posebno djelo.

Uz dvije opere napisao je Lisinski najviše za pjevanje, i to za samopjev, za dva grla, za četveropjev, i za muške i mješovite zborove. Glazbotvorinâ za pjevanje nabrojio sam ukupno **99** (uračunav amo i one prve pokuse, kojih on sam jamačno nije ubrajao medju djela), i to s hrvatskim tekstom 48, s njemačkim 26, s češkim 24 i s latinskim 1. Za neke njemačke sastavio je pače sâm i tekst. Kuhač tvrdi, da je on umio za svaku pjesmu prema dotičnom jeziku izhitriti i karakterističnu glazbu. Svakako je vrijedno spomenuti, da su Česi mnogo cijenili njegovu glazbu za češke pjesme, pače da su god. 1855., kad su u počast kralju Franji Josipu I. i kraljici Elizabeti izdali album s naslovom »Perly české« (v Praze 1855.), uvrstili u taj album dvije njegove popijevke (»Ruže i »Pohřeb skřivanka«), a samo jednu od češkoga glazbotvorca.

Kako je pretežno glazbotvorio za pjevanje, ostaje manje djela za instrumentalnu glazbu. Osim ouvertura za obje opere napisao je ipak još sedam ouvertura (1.—7.) za veliki orkestar, i jednu ouverturu za gusle i glasovir (posvećenu prijatelju Finku). Dakle u sve deset ouvertura. Suviše je sastavio jednu glazbenu sliku, jedan veliki potpouri

Villa Mojmir u Jurjevskoj ulici. (Po nacrtu gdje. Štefanije Hribar.)

i jednu koncertnu polonezu, sve za orkestar. Sonatâ, simfonijâ i komornih komadâ (četverogudja, peterogudja, i t. d.) njie baš nijedan komad ostavio, pa zato nagadjamo, da se poput Verdija i drugih nekih opernih kompozitora nije za to osjećao dosta jakim, premda je i tu vrst apsolutne glazbe vrlo volio i rado jê slušao.

No zato se je mnogo bavio plesnom glazbom. Ostalo je iza njega sva sila polkâ, valcera, mazura i četvorki, koje je jamačno sastavljao za svoje učenice glasovira. Ali najveća je zasluga Lisinskova za narodnu plesnu glazbu. On je prvi komponirao glazbu za umjetno, salonsko kolo. Njegovo »Horvatsko kolo« u 6 likova i njegovo »Slavonsko kolo« u sedam likova jesu prvi pokusi, da se pučki plesovi uvedu i udome u gospodskim dvorima i velegradskim dvoranama.

Sve to nadilazi ipak njegova opera »Porin«, koja ni po sadržaju ni po obliku nema sve do danas premca ni dostojna nasljednika.

